

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

23(32)

2023

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2023

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vida Savoniakaitė (vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman
Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła
Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann
Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ulrich Kockel
Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper
Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren
Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa
NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKTORIŲ KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher:

Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
<www.istorija.lt>

Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:
El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,
Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	9

Teminis skyrius: Vilniui – 700 metų / Special Section: Vilnius – 700 Years

Carlo Cubero

Cinematic Affects in War: The Visual Anthropology of Mantas Kvedaravičius	13
Kinematografiniai afektai kare: Manto Kvedaravičiaus vizualinė antropologija. Santrauka	24

Anna Gomóła

How to Explore Vilnius? To Know and to See: Proposals by Kirkor (1856) and Bułhak (1936)	26
Kaip pažinti Vilnių? Žinoti ir pamatyti: Kirkoro (1856) ir Bułhako (1936) vadovai. Santrauka	45

Neringa Klumbytė

Rožytė – Vilniaus legenda: laisvė, mados estetika ir mistika Vidutės Gumbytės Vilniaus istorijoje	47
Rožytė as a Vilnius Legend: Freedom, Fashion Aesthetics, and Secrecy in Vidutė Gumbytė's Vilnius Story. Summary	78

Žilvytis Šaknys

Vilniaus krašto lietuvių jaunimo laisvalaikio atvejis (1920–1939): spaudos publikacijų ir etnografinių lauko tyrimų dermė	80
Lithuanian Youth Leisure Time Case Studies from the Vilnius Region (1920–1939): The Harmony of Press Publications and Ethnographic Field Research. Summary	105

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Vilniečių Kūčių valgiai: ar išliko tradicija XXI a. mieste?	108
Vilnius-dwellers' <i>Kūčių</i> Dishes: Does this Tradition Still Exist in the 21st-Century City? Summary	134

Straipsniai / Articles

Rolandas Kregždys

<i>Sovijaus mito</i> faktografijos genezė – etnologinis diskursas	138
Factographic Motifs of the Myth of Sovius: An Ethnological Approach. Summary	168

<i>Daiva Vaitkevičienė</i>	
Rožės liga ir jos užkalbėjimas Musteikoje: žvilgsnis iš etnomedicinės, mitologinės ir socialinės perspektyvos	171
The Disease of Erysipelas and its Treatment by Charming in the Village of Musteika: A Glance from Ethnomedical, Mythological and Social Perspectives. Summary	191

<i>Akvilė Sadauskienė</i>	
Apmąstant pasaką: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės etnografiniame tyrime	194
Rethinking Folktales: From the Personality to Modern Society in Ethnographic Research. Summary	215

<i>Ernesta Dambrauskaitė</i>	
„Diena be nuotykių“: kasdienybės laiko tvarkymas vidutiniame Lietuvos miestelyje	218
‘An Uneventful Day’: Everyday Time Planning in a Medium-Sized Lithuanian Town. Summary	240

Knygų recenzijos / Book Reviews

Neringa Klumbytė. Authoritarian Laughter: Political Humor and Soviet Dystopia in Lithuania (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	243
Ieva Jusionytė. Slenkstis: pavojai ir pagalba JAV–Meksikos pasienyje (<i>Darius Daukšas</i>)	247
Rima Praspaliauskiene. Enveloped Lives: Caring and Relating in Lithuanian Health Care (<i>Jolanta Kuznecovienė, Eimantas Peičius</i>)	249
Lietuvių-karaimų kalbų žodynas. A. Špakovska (sud.) (<i>Šarūnas Rinkevičius</i>)	253
Galina Miškinienė. The Kitab of Ivan Lutskevich: A Monument of Lithuanian Tatar Culture (<i>Egdūnas Račius</i>)	256
Klaipėdos krašto konditerijos atradimai. Kepiniai (<i>Jurgita Senulienė</i>)	259

In Memoriam

Jonathan Hill (1954–2023) (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	263
Elijus Juvencijus Morkūnas (1945–2023) (<i>Inga Levickaitė-Vaškevičienė</i>)	265

Rožytė – Vilniaus legenda: laisvė, mados estetika ir mistika Vidutės Gumbytės Vilniaus istorijoje

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas

Vidutė Gumbytė (1949–2021), vilniečiams žinoma kaip Rožytė, Vilniaus gatvėmis vaikščiojo beveik penkias dešimtis metų. Jos istorija yra unikali, jos aprangos stilius buvo ekscentriškas, jos gyvenimo būdas idiosinkratiškas. Rožytę ilgainiui imta asocijuoti su pačiu miestu kaip jo legendinę asmenybę. Šiame straipsnyje analizuoju, kodėl Vidutė Gumbytė-Rožytė tapo Vilniaus legenda. Straipsnyje teigiu, jog vilniečiai ją siejo su juos žavinčia laisve nuo įprastų socialinių normų, originalia mados estetika ir mistiškumu. Pačiai Vidutei Vilnius buvo socialinė erdvė, kur ji buvo artistė Rožytė, puošianti miestą. Rožytės-legendos įvaizdžio kūrimas atskleidžia posovietinio Vilniaus laisvėjimą, turtėjimą ir toleranciją kitoniškumui.

Raktiniai žodžiai: *Rožytė, Vilniaus legenda, elgetavimas, transsocialumas, kito-niškumas.*

Vidutė Gumbytė (1949–2021), who was known as Rožytė (Rosie) by residents of the city, strolled the streets of Vilnius for almost five decades. Her story was unique, her style of fashion was eccentric, her lifestyle was idiosyncratic. In this article, I analyse Vidutė Gumbytė-Rožytė's story as a Vilnius legend. I argue that Vilnius residents were fascinated by her freedom from social norms, her unusual sense of fashion, and the mystique that surrounded her persona. Her story is a story about the city of Vilnius, which became freer, wealthier, and more tolerant of otherness in post-Soviet times.

Key words: *Rožytė, Vilnius legend, mendicancy, transsociality, otherness.*

2023 m. minint Vilniaus įkūrimo 700 metų jubiliejų Lietuvos istorijos muziejaus parodai „Aš esu vilnietis“ tarp XXI a. garsių asmenybių buvo siūloma neįprasta kandidatė – Vidutė Gumbytė-Rožytė, garsinusi Vilnių ne kuo kitu, o savo

neįprastu gyvenimo būdu ir ekscentriška apranga¹. Vidutė Gumbytė (1949–2021), šiame amžiuje vilniečių žinoma kaip Rožytė, vaikščiojo Vilniaus gatvėmis, prašydavo pinigų ir juos leisdavo savo puošnioms žėrinčioms suknelėms, karoliams ir spalvotoms plačiaabrylėms skrybėlėms su gėlėmis ar plunksnomis. Vilniečiai sakydavo: „Jei nebūtų Rožytės, ir Vilnius nublanktų“, – ją įvardindavo Vilniaus legenda ir simboliu. Žurnalistai siekdavo atskleisti jos kitokio gyvenimo paslaptį, dizaineriai kartą kvietė ant podiumo reprezentuoti madas. Tačiau daugumai Vidutė taip ir likdavo enigmatiška. Šiame straipsnyje klausiu, ar antropologija, kurios pagrindinis klausimas – „ką reiškia būti žmogumi“ – gali padėti suprasti idiosinkratiško (t. y. neįprasto, išskirtinio, vienetinio) gyvenimo būdo atvejį. Kadangi antropologijos metodai yra pritaikyti tirti visuomenes, kaip tirti vieno žmogaus istoriją bei kodėl Vidutė, kurios gyvenimo būdas nereprezentavo visuomenės normų ir idealų, buvo vadinama Vilniaus legenda ir simboliu?

Vidutė po Vilnių vaikščiojo beveik penkias dešimtis metų. Sovietmečiu vilniečiai ją dažnai matydavo tuometiniame Lenino (dabar Gedimino) prospekte, prie „univermago“ prašančių kapeikų paskambinti. Po 1990 m. ją buvo galima sutikti tose pačiose gatvėse jau pakeitusiose pavadinimus: Gedimino, Vokiečių ar Rūdininkų, Didžiojoje ar Pilies. Bėgant metams Vidutės kelias trumpėjo, paskutiniu metu savo gyvenimo dešimtmečiu ji retai benueidavo iki Gedimino prospekto, o paskutinius kelerius metus retai pasiekdavo Pilies gatvės pradžią, prieš mirtį jau nebenuvažiuodavo į Vilnių. Švariai puošniai apsirengusi, gerianti kavą ar alų Vilniaus restoranuose, dažnai nuoširdžiai su šypsena padėkojanti vilniečiams už pinigus, elegantiškai besisveikinanti su Vilniaus įžymybėmis ir vakare grįžtanti namo į kaimą, ji nebuvo tradicinė elgeta. Metai bėgo, sugriuvo Sovietų Sąjunga, Vilnius tapo nepriklausomos Lietuvos sostine, vėliau Europos Sąjungos miestu, o Vidutė nekeitė savo gyvenimo būdo ir daugumai atrodė tokia pati. Kai kurie praeiviai ją vadino ragana ar nepilnaprote, jos bijojo ir stengdavosi jos išvengti. Duodavo jai pinigų tie, kurie jos gailėjo, ir tie, kurie ją žavėjosi. Vidutei patikdavo fotografuotis ir gauti už tai kelis litus, vėliau, 2015 m. Lietuvai prisijungus prie euro zonos, kelis eurus.

Antropologinės studijos, kurių centre yra vienas žmogus, dažnai siekia atskleisti svarbias kultūrinės ir socialines temas, politines visuomenių trajektorijas per vieno žmogaus gyvenimą (žr. Biehl 2005; Crapanzano 1980; Shostak 1981).

¹ Nuoširdžiai dėkoju žurnalo redakcinės kolegijos nariams bei anoniminėms recenzentėms (ams) už svarbias pastabas ir komentarus. Dėkoju Kristinai Stankevičiūtei ir Oksanai Judakovai už mintis apie madą ir meną, Rimui Būtėnui – už Vidutės vaikystės nuotraukas. Šis straipsnis grindžiamas duomenimis, naudotais rašant ir „Goddess in Disguise: Transsociality and the Aesthetics of Living“, kuris paskelbtas 2022 m. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 12 (2): 544–564. Abiejuose straipsniuose Vidutės vaikystės ir jaunystės bei tyrimo metodologijos aprašymas iš dalies sutampa.

Pavyzdžiui, Biehlas, pasitelkęs Catarinos istoriją, rašo apie Brazilijos socialinio apleistumo (angl. *social abandonment*) zonas, kuriose psichinę negalią turintys, sergantys ar benamiai palikti numirti. Catarina, paralyžiuota ir tariamai pamišusi, yra viena tų žmonių, per kurios istoriją Biehlas atskleidžia šeimos, medicinos, valstybės ir ekonomikos veiksnius, paveikusius jos negalią ir izoliaciją. Vidutės atveju aš nekėliau sau tikslo suprasti visuomenę per jos patirčių prizmę. Mane domino jos išskirtinumas, jos buvimas už daugumai įprasto socialinio gyvenimo normų bei jos Vilniaus legendos istorija.

Vidutės buvimą kaimo bendruomenėje ir Vilniuje anksčiau apibrėžiau transsocialumo terminu – alternatyvia santykių forma, kuri peržengia daugumai įprastas socialumo ribas (Klumbytė 2022). Transsocialumas yra alternatyvus socialumas, kuris iš dalies priklauso nuo normatyviojo (įprasto daugumai, institucionalizuoto) socialumo, bet daugeliu atvejų nuo jo nutolsta (Klumbytė 2022). Transsocialumas atskleidžia kitokius nei įprasti santykius su žmonėmis ir kartu kelia klausimą: o kas yra socialu? Nors nėra griežtos ribos tarp įprasto socialumo ir transsocialumo ir abu priklauso nuo konteksto, transsocialumas nurodo į socialumą, kuris yra už grupės įprastų ir savaime suprantamų santykių. Transsocialumas nėra pasipriešinimas visuomenei ar jos grupėms. Pasipriešinimas daugiausia nurodo subjekto veiklas, susijusias su dominavimu ir galios sistemomis, o Vidutė išvengdavo institucijų stengdamasi nepatraukti jų dėmesio. Ji sutikdavo su policininkų pastabomis, būdavo mandagi tiek su valdžios, tiek su religinių ar labdarinių organizacijų, siekusių jai padėti, atstovais. Transsocialumas taip pat nėra antisocialumas. Vidutė būdavo dėkinga ir linkinti gero, net jei kartais ir supykdavo ir pikta atsakydavo tiems, kurie ją pažeminavo. Per penkiasdešimt metų ji neįkvėpė nė vieno ja sekti, jos aprangos estetika nebuvo nukreipta prieš socialinį pasaulį, bet jį papildė. Kartu ji tapo įprasto socialinio gyvenimo atspindžiu, kai vilniečiai, žiūrėdami į ją, reflektuodavo, patvirtindavo ar kvestionuodavo savo socialumą.

Straipsnyje analizuoju Vidutės santykį su Vilniumi, miestu, kuris buvo svarbi jos istorijos dalis, ir vilniečiais. Ji teigė, jog Vilnius jai „pats gražiausias“, jog ji „puošia Vilnių“, norėjo visada ten vykti, kitaip jai būdavo liūdna. Kelionės į Vilnių apibrėžė didžiąją jos paskutiniojo dešimtmečio, per kurį ją pažinau, gyvenimo ir patirčių dalį. Šiame straipsnyje pristatysiu Vidutės Gumbytės-Rožytės Vilniaus istoriją tiek, kiek ji man buvo žinoma per mūsų su Vidute bendravimo laikotarpį (daugiausia vasaromis) nuo 2008 m. iki jos mirties 2021 m. Matoma Vilniuje beveik penkis dešimtmečius, būdama išskirtinė, „vienintelė tokia“ ir žinoma daugumos vilniečių, Vidutė posovietiniu laikotarpiu imta asocijuoti su pačiu miestu kaip jo legendinė asmenybė. Tai, kad ji buvo atpažįstama *kitokia* „vilnietė“ su paslaptinga istorija, buvo svarbi jos sėkmės dalis. Straipsnyje teigiu, jog vilniečiai ją siejo su juos žavinčia laisve nuo įprastų socialinių normų,

originalia mados estetika ir mistiškumu. Tie, kurie nupirkdavo jai ledų, kavos, alaus ar maisto arba duodavo pinigų, prisidėdavo prie Rožytės kaip Vilniaus legendos įvaizdžio kūrimo ir palaikymo. Rožytės-legendos kūrimas kartu yra Vilniaus miesto laisvėjimo, turtėjimo ir tolerancijos kitoniškumui istorija.

Idiosinkratiško atvejo tyrimas ir metodologija

Vidotė gimė Žasliuose (Kauno apskritis, Kaišiadorių savivaldybė) 1949 m. kovo 7 d. Ji buvo ketvirtas vaikas. Jos sesuo buvo vyresnė penkiolika metų, brolis – devyneriais. Kita sesuo, kuri buvo gimusi keleriais metais anksčiau už Vidutę, neišgyveno. Anot Vidutės, mirė aštuonių mėnesių nuo infekcijos. Kai gimė Vidutė, Antrasis pasaulinis karas Europoje jau buvo pasibaigęs, bet už kelių mėnesių po jos gimimo Lietuvoje dar vyko masiniai trėmimai. Lietuvoje partizaninis karas tebesitęsė iki 1953 m. Jos tėvai, kaimynų pasakojimu, buvo pasitraukę į Žaslius, nes ten buvo ramiau nei kaime. Vidutės tėvo brolis Jonas Gumbis buvo NKVD išvestas basas per sniegą 1945 m., ištremtas į Sibirą, 1956 m. grįžo suluošintas. Pokario laikotarpiu Vidutės šeima grįžo į Pūstakiemį (Vilniaus apskritis, Elektrėnų savivaldybė), iš kurio jie ir buvo kilę. Vidutė dažnai prisimindavo tėvus ir savo laimingą vaikystę. Ji pabrėždavo, jog namai būdavo sutvarkyti, tvartas buvo pilnas gyvulių, tėvas dirbdavo sode. Jie augindavo vištas, kiaules ir karves. Yra turėję ir arklį. Namai buvo šilti ir maistas būdavo ant stalo. Jos mama dirbo valytoja kolūkyje, tėvas buvo kolūkio darbininkas ir siuvėjas.

Vidotė mokykloje gaudavo gerus pažymius, gražiai rašydavo rašinius, kiek blogiau sekėsi matematika, ji vaidindavo spektakliuose ir dainuodavo. Jaunystėje ji mėgo vakarones, kai susirinkdavo jaunimas. Vidutei labiausiai patiko liaudies dainos: ir brandžiame amžiuje atsikėlusį penktą ryto klausydavosi liaudiškų dainų per „Pūko radiją“, mėgo Jungėnų kaimo kapelą ir žiūrėdavo laidą „Duokim garo“. Vidutė prisiminė, jog kažkoks jai patikęs vaikinys jaunystėje yra pasakęs: „Vidute, tu niekada neištekėsi.“ Ji nežinojo, kodėl jis taip pasakė. Ir vėliau ji sutikdavo visokių vyrų, bet su jais, anot Vidutės, neprasidėdavo.

Į Vilnių ji atvyko mokytis profesinėje mokykloje, tenai įgijo ir vidurinę išsilavinimą. Tuomet gyveno pas seserį, kuri jau buvo ištekėjusi ir įsikūrusi Vilniuje. Mokėsi pirmiausia Kultūros ir švietimo technikumė, paskui bibliotekininkystės, tuomet prekybos mokykloje, iš kurios po metų išėjo ir pabaigė siuvėjos specialybę. Sakė, jog bibliotekininkystė jai nepatikusi, nes nuobodus darbas. Nepatiko ir prekybos mokykloje. Paskui dirbo siuvėja, atlikdavo įvairias operacijas – prisiūdavo apykaklę ar kišenę. Siuvėja dirbo trumpai, tada parduotuvėje, tada ligoninės registracijoje. Darbai jai nepatiko. Vidutė turėjo būti apie dvidešimt penkerių metų, kai ji pirmą kartą paprašė kapeikų paskambinti. Tuomet ir prasidėjo jos vilnietiška neįprasta gyvenimo istorija.

Antropologinės elgetų studijos rodo, jog elgetoms būdingi tam tikri socialinės organizacijos, jų grupės veiklos bruožai (žr. Schak 1988; Margolis 2008). Kaip teigia Rima Praspaliauskienė savo knygoje apie elgetas, valkatas ir plėšikus Lietuvoje, nuo XVIII a. elgetos tradiciškai prašydavo pinigų arba pagalbos dėl ligos ar kitos negalios (Praspaliauskienė 2000). Vidutė neprašė pinigų dėl ligos ar negalios, ji nenaudojo daugumai elgetų būdingų strategijų, nors kai kurios – skundai, kad neturi pinigų, kad negalės grįžti namo, kad jai labai sunkiai sekasi, prašymas nupirkti maisto, nes alkana ar neturi, ko valgyti, ir pan. – sietų ją su elgetų grupėmis. Vidutė nesišliejo prie kitų elgetų grupių ir nebuvo benamė. Ji visada turėjo namus Pūstakiemyje ir iki 1994 m. gyveno su tėvais, o tėvams mirus, iki 2009 m. – su brolio šeima. Vidutė prisiminė, jog tėvams gyviems esant, ją išlydėdavo ir jos laukdavo, mama šaukdavo ant kelio tamsiais žiemos vakarais „ar pareini?“ Jai iškepdavo bulvių. Tėvai prašydavo, kad Vidutė nevažinėtų į Vilnių, bet ji vis tiek ten vykdavo. Mirus Vidutės tėvams, anot jos kaimyno Jono, Vidutė „eina ir eina“. Ji visada stengėsi atrodyti garbingai taikydamosi prie kaimo ir šeimos moralės normų. Žurnalistų prašydavo, kad nieko blogo apie ją neparašytų.

Pirmaisiais mūsų pažinties metais matydama Vidutę Vilniaus gatvėse vis keldavau sau tą patį klausimą: kokia jos kitokio gyvenimo paslaptis? Bandytas į ją atsakyti greitai tapo savotiška detektyvine istorija. Pirmieji interviu mūsų pažinties pradžioje jokios paslapties neatskleidė. Skaitymas gausios literatūros apie įvairiausias visuomenės grupes – įvairių psichinių negalių turinčius žmones, elgetas, benamius, gatvės artistus, menininkus, LGBTQ+ ar kitas mažumų grupes – nepadėjo suprasti Vidutės kitokio gyvenimo².

Pirmaisiais pažinties metais atrodė, jog niekas, ką sužinojau studijuodama antropologijos mokslų doktorantūroje, nepadėjo man suprasti Vidutės idiosinkratiško gyvenimo. Vidutė siūlė visiškai kitokį variantą būti žmogumi, nei man žinomi atvejai iki tol Lietuvoje ar užsienyje. Ji neturėjo savo gyvenimo istorijos, kaip kiti kaimo gyventojai, kurie prisimindavo partizaninį karą, Elektrėnų statybą, sovietmečio ir posovietinio gyvenimo pasikeitimus. Keli atlikti interviu su Vidute buvo pasikartojantys ir trumpi. Ji panašiai atsakydavo į klausimus žurnalistams ir kitiems Vilniaus žmonėms. Tuomet nusprendžiau atsisakyti interviu metodo. Negalėjau vykdyti dalyvaujamojo stebėjimo dėl įvairiausių priežasčių; pagrindinė jų – negalėjau gyventi taip, kaip Vidutė: prašyti pinigų, rengtis panašiais į jos rūbais, vakare grįžti į kaimą. Vasaromis kelis kartus aplankydavau Vidutę jos namuose kaime, Vilniuje susitikdavome maždaug kas savaitę ar dvi. 2016–2017 m. gyvenau Vilniuje ir aplankydavau Vidutę kaime dažniau. Kaime susipažinau su jos kaimynais, su keliais atlikau interviu apie kaimą. Kelis kartus

² Lyginti Vidutę su LGBTQ+ ir *transgender* grupėmis man siūlė amerikiečiai kolegos, kurie, matydami jos nuotraukas, siejo ją su *transgender* grupe.

keliavau su Vidute į Vilnių taip, kaip ji, norėdama pažinti ir pajusti jos kelią. Kasdien Vidutė nueidavo bent septynis kilometrus. Vyresniame amžiuje iki Elektrėnų ją paveždavo kaimynas, kuriam ji sumokėdavo penkis eurus. Timas Ingoldas ir Jo Lee Vergunstas teigia, kad keliavimas (vaikščiojimas) yra panašus į kalbėjimą: „Pats gyvenimas yra ilgas kelias lygiai taip, kaip jis yra ilgas pokalbis“ (Ingold, Vergunst 2016[2008]a: 1). Keliavimas, jos gyvenimo įvykių dokumentavimas ir fotoarchyvo kūrimas buvo alternatyvios tyrimo strategijos, kai tradiciniai antropologiniai metodai neveikė. Per daugiau nei dešimt metų su Vidute praleidau daug laiko kaime ir Vilniuje, taip pat kelionėje tarp kaimo ir Vilniaus.³

Pirmuosius septynerius metus, kai Vidutę pažinojau, beveik kasdien ji keliaudavo į Vilnių. Iš Kaugonių stoties atvykdavo į Vilniaus stotį, tada eidavo Sodų ir Gėlių gatvėmis, užeidavo į „Humaną“, esančią Gėlių ir Pylimo gatvių kampe, tada Rūdininkų gatve iki Rotušės aikštės. Kelerius metus sustodavo Šiuolaikinio meno centro kavinėje, kur ją padavėjai pavaišindavo kava. Vynu, vėliau alumi pavaišindavo „Paryžiaus“ kavinėje. Rotušės aikštėje kurį laiką mėgdavo paleisinti balandžius, tada apeidavo kavines prie Rotušės aikštės prašydama pinigų, toliau – Didžiaja ir Pilies gatve, sustodama prie praeivių ir prie kavinių vasaros metu. Šaltuoju metų laiku užeidavo į kavines ir restoranus.

Vilniuje Vidutė gerai žinojo, į kurias kavines ir restoranus galima užėiti, į kurias ne. Vienur buvo „geri padavėjai“, „geri žmonės“, kitur ji nebuvo laukiama ir jos buvo prašoma išeiti. Kai kuriuos „gerus“ padavėjus Vidutė net vadindavo vardais. Sakydavo, jog „čia mane pažįsta“, „gerbia“ ar „myli“ (žr. 1. Iš lauko užrašų). Vidutės dienos buvo geros, kai jai pavykdavo gauti daugiau pinigų, vieną ar kelis „popierinius“ (taip ji vadino litų ar vėliau eurų banknotus). Gera diena buvo ir kai kas nors ją pakalbėdavo, fotografuodavo, nupirkdavo kavos, pasikalbėdavo. Vidutės Vilnius buvo „gerų žmonių“ miestas, apie kuriuos ji kalbėdavo, kurių dėmesio laukdavo ir kurie suteikdavo jai pasitikėjimo savimi. Ji ignoruodavo tuos, kurie jai piktai atsakydavo. Apie juos ji pasakydavo, jog jam ar jai turbūt bloga diena šiandien. Vakarop Vidutė tuo pačiu savo keliu grįždavo į geležinkelio stotį, stoties parduotuvėje nusipirkdavo maisto sau bei savo katinams ir šunims, vadinamąjį bambalį (alaus plastmasinį butelį) sau ir kaimynams, traukiniu grįždavo į Kaugonis ir senais traukinių bėgiais du su puse kilometro mišku pareidavo į kaimą. Kai nešdavo bambalius kaimynams, jie ateidavo jos pasitikti ir padėdavo nešti maišus.

³ Daugiau apie keliavimo metodologiją žr. Ingold, Vergunst 2016[2008]b, apie keliavimą su Vidute žr. Klumbytė 2022.

1. Iš lauko užrašų

Vilnius. 2012 m. birželio 12 d.

„Auloje“ dirbo Marius, kuris jau žinojo, ko nori Vidutė. Jis ją pagyrė, kad gražiai atrodo, sutiko kaip seną pažįstamą. O Vidutė išgyrė Marių kaip gerą žmogų. Jam apie 30 metų. Ir kiti čia dirbantys geri, anot Vidutės. Ji parodė kažkokią mergaitę: „Niekada nieko nesako, neišvaro.“ Marius žinojo, kad ji gers alaus, atnešė mažą alaus ir juodos duonos su česnaku. Vidutė sakė, kad mėgsta duoną su česnaku ir kad blogai, dabar česnakas smirdės. Bet paskui suvalgė ir patį česnaką.

Vilnius. 2011 rugpjūčio 11 d.

Vidutė nusprendė nebeužėiti į „Paryžiaus“ kavinukę, kur ją kasdien pavaišina alumi, sakė, jau nebepatogu. Tada greitai žingsniu žengė prie pro šalį einančios moters. „Laba diena“, pasisveikino Vidutė. Moteris ėmė ieškoti pinigų. Sakė, jog atiduos viską, ką turinti, visus centus, ten nemažai jų, bet neturi litų. Paskui, pasakė moteris, susiskaičiuosit. Vidutė skaičiavo ką gavusi. Džiaugėsi, kad net penki buvo po 50. Gavo maždaug 5 litus. Dar paėjome kelis žingsnius ir išsiskyrėme. „Humanoje“ pardavėja sakė, jog „Rožė ateina kone kasdien“. Ir kasdien perka. Kai paklausiau, už kokią maždaug sumą, sakė, jog perka ir už šimtą penkiasdešimt litų. Aišku, ne kasdien. Pardavėja dirbanti jau šešerius metus ir Vidutė esanti jų nuolatinė klientė. Tada, kai mes išsiskyrėme, kai abi buvome „Humanoje“, ji surinko, kiek jai reikėjo pinigų, ir nusipirko sijoną ir žalią palaidinę. Tai tą dieną (aš jai iš ryto buvau davusi 18 litų), ji išleido iš viso apie 110 litų.

Vilnius. 2011 m. birželio 29 d.

Sakė, kad buvo užėjusi į „Humaną“, kad sutiko „Humanos“ pardavėją stoties valgyklėlėje, kur ji užaina pavalgyti, kai atvažiuoja, nes būna alkana. Ten valgė plovo. O pardavėja, Vidutė sakė, labai gera moteris, davė jai litą. Ji paskui buvo „Humanoje“ ir nusipirko mėlyną švarką ir bliuzelę. Klausiau, ar ji pati surado, ar jai buvo palikę, sakė, jog surado pati, jog jai mėlyna labai tinka, jog jai reikia nešioti daugiau kitų spalvų (po to, kai aš pasakiau, jog ji mėgsta raudonas...). Sakė, jog apsirengs penktadienį, kai susitiksimė. Už viską sumokėjusi 29 litus. Vidutė pasakojo, jog turi labai daug rūbų, kas su jais bus (tas motyvas visą laiką kartojasi), bet vis tiek perkanti. „Geriau nepavalgysiu, bet nusipirksiu.“ Kai aš pagyriau jos karolius, sakė, jog jai jie galvą sveria, bet dėl grožio kenčia.

Antropologijoje pasitikėjimas (angl. *rapport*) tarp antropologo ir žmonių yra svarbi sąlyga siekiant suprasti tyrimo objektą. Pasitikėjimas gali būti apibrėžiamas kaip abipusis emocinis ir savitarpio supratimo ryšys, paremtas verbaliniu susitarimu. Kathleen DeWalt, Billie'is DeWaltas ir Coral Wayland teigia:

pasitikėjimas pasiekiamas, kai dalyvius sieja tie patys tikslai, bent tam tikru lygiu, būtent kai abu, respondentas ir tyrėjas, pasiekia etapą, kuriame jie siekia padėti vienas kitam pasiekti tikslą, kai respondentai dalyvauja suteikdami informacijos „knygai“ ar tyrimui ir kai tyrėjas pagarbiai ir įžvalgiai bendrauja sudarydamas galimybę respondentui papasakoti savo istoriją (DeWalt, DeWalt, Wayland 2000: 268).

Toks pasitikėjimo suvokimas paremtas prielaida, jog individai dalijasi abipusiu racionalių žinojimu ir tarpusavio santykiu (angl. *rationality* ir *relationality*). Pasitikėjimas, manoma, leidžia antropologams tapti respondentų pasaulių dalimi ir būti priimtiems. Mano pačios ir Vidutės santykis nebuvo paremtas tokiu pasitikėjimu, aprašomu K. DeWalt, B. DeWalt ir C. Wayland. Mūsų pasauliai buvo nesuderinami, vis dėlto mes pripratome būti kartu. Laiko ir erdvės dalijimasis daugiau nei per dešimt metų taip pat suformuoja pasitikėjimą per bendrumo, atpažįstamumo ir artumo santykį (Klumbytė 2022). Nors aš negalėjau tapti sava Vidutės gyvenime, ji padėjo man atsitolinti nuo mano pačios gyvenimo, tai buvo kartu ir prielaida ją pažinti.

Vidutės Vilniaus istorija iš esmės yra mano pačios konstruktas, sudėliotas iš pokalbių nuotrupų, kitų žmonių atsiminimų, mūsų bendravimo fragmentų, ilgalaikio buvimo kartu patirčių, vilniečių pastebėjimų. Siekdama atskleisti vilniečių požiūrį į Vidutę, straipsnyje naudoju žurnalistų ir įvairių blogų informaciją ir komentarus apie Vidutę, feisbuko „Vilniaus Rožytė“ komentarus (nuo 2014 iki 2021 m.), taip pat savo lauko užrašus, kuriuose aprašydavau praeivių ar Vidutės pažįstamų žmonių reakcijas. Kaime interviu atlikau su keturiais gyventojais, kurie Vidutę atsiminė iš vaikystės, pažinau ir artimiau bendravau su kitais keturiais Vidutės kaimynais, su kuriais artimai bendravo ir ji pati. Mano pačios lauko užrašai ilgainiui tapo jos kasdienybės ir minčių duomenimis. Po kelerių pažinties metų aš nebesitikėjau, jog kada nors ką nors parašysiu apie Vidutę, nors lauko užrašus dar kartais rašydavau. Jos leidimas skelbti straipsnį apie ją mažai reiškę, kadangi ji nežinojo apie antropologines studijas ir etnografinio darbo specifiką. Žinojau, kad ji visada norėjo būti parodyta tik iš gerosios pusės, ir dvejotau, kaip rašyti išpildant jos lūkesčius ir mokslinio darbo reikalavimus. 2020 m. parašiau straipsnį „Paslaptingoji deivė: transsocialumas ir gyvenimo būdo estetika“ (Klumbytė 2022), kuris buvo paskelbtas jau Vidutei palikus šį pasaulį. Tą straipsnį skyriau jos atminimui.

Tokiose studijose išlieka rizika idealizuoti ar romantizuoti sunkų gyvenimą. Vidutė buvo labai pažeidžiama, ji jautėsi vieniša, nesaugi namuose, bijojo svetimų ir mirties, šaltuoju periodu šalo ir kentė kojų skausmą. Ji patirdavo įvairų smurtą ar pažeminimą: Vilniuje ją pastumdavo, smerkiamai į ją žiūrėdavo, šaipydavosi ir pikta pamokydavo, ignoruodavo ar nusigrėždavo. Kaime pavogė jos vienintelį elektrinį virdulį, paleisdavo šunis, ji įtarinėjo, kad ir šunį, ir kelis

katinus kaimynai yra nunuodiję. Vidutė niekaip negalėjo pasipriešinti tokioms agresijos išraiškoms, tiesiog prie jų prisitaikydavo ir vengdavo žmonių, nuo kurių ji galėjo nukentėti. Kartu ji brangino „gerus žmones“: gerus kaimynus, gerus kavinių padavėjus, jai padedančius vilniečius. Ji džiaugėsi gyvenimu, sutiktais vilniečiais, artimiausiais kaimynais. Daug džiaugsmo ir pilnatvės jai suteikdavo jos katinėliai, kurių paprastai būdavo daugiau nei dešimt. Ji ir vadino juos savo šeima: Žydraakė, Pelėdžiukė, Baltija, Juodulė, Tania, Bimbis ir Rikis... Vieni gimdavo, kiti dingdavo. Net ir gyvendama su brolio šeima Vidutė globojo katinus. Jos gyvenimo būdas nebuvo pavojingesnis nei daugelio kitų žmonių. Ji galėjo kreiptis pagalbos į kaimynus, taip pat turėjo seserį, gyvenančią Vilniuje, kuri jai paskambindavo ir kartais pasirūpindavo. Vidutė gyveno savarankiškai, maitino daug katinų bei kelis šunis ir kažkiek rūpinosi namais daugiau nei dešimt metų. Pavojų pabrėžimas tik patvirtintų įprastą socialumą ir stigmatizuotų jos gyvenimo būdą.

Vidutės „balsą“ papildė jos vizualusis ir estetinis pasaulis. Siekimas suprasti respondento „balsą“ per vizualią medžiagą buvo netikėtas metodologinis atradimas, papildantis kitas tyrimo strategijas. Vidutei patiko būti fotografuojamai ir peržiūrėti nuotraukas (1 pav.). Nuotraukos taip pat buvo ir mūsų bendravimo priemonė, jas peržiūredamos kalbėdavome, kas atrodo gražu, kokia jos veido išraiška geriausia, kaip atrodo nauji ar seni rūbai bei jos aksesuarai (žr. 2. Iš lauko užrašų). Vidutė įvertindavo nuotraukas paprastai labai greitai ir tiksliai, pasakydavo, kas gerai, kas ne, ilgėliau sustodavo tik prie vienos ar kitos. Tik vėliau supratau, kad nuotraukos, o ne trumpi interviu geriausiai atskleidžia Vidutės balsą. Jos nuotraukos pasakoja apie jos grožį ir jaunatviškumą, jos pasitikėjimą ir išskirtinumą, jos kūrybiškumą ir artistiškumą. Prieš kamerą ji pasitaisydavo savo plaukus, pakeldavo smakrą, suspausdavo lūpas, grakščiai atsistodavo ir žiūrėdavo kukliai, ypač, jei fotografuojama iš arti, ir su šypsena. Kartais ji žiūrėdavo žaismingai tarsi flirtuojančiu žvilgsniu, kitais atvejais – svarbaus žmogaus poza. Viena pirmųjų jai labiausiai patikusių nuotraukų buvo prie jos namų. Pamačiusi save fotoaparate, Vidutė nusikeikė ir ištare: „Kaip aš čia gražiai išėjau, kaip Anglijos karalienė!“ (2 pav.).

Kartais, pasižiūrėjusi į nuotrauką, Vidutė išdidžiai pasakydavo, kad „nėra tokios kaip aš“, kartais su šypsena – kad ji „Vilniaus gražuolė“. Nuotraukos šiame straipsnyje yra Vidutės „balso“ išraiška. Jos yra dalinė reprezentacija, kaip Vidutė atrodė kasdien, kadangi jos kuria Vidutės – Vilniaus puošmenos įvaizdį, tokį, kokį ji norėjo matyti.

1 pav. Ši nuotrauka Vidutei patiko. 2012 m. vasara.
Autorės nuotr.

2 pav. Vidutė prie savo namų. 2011 m. vasara.
Autorės nuotr.

2. Iš lauko užrašų

Vilnius. 2012 m. birželio 12 d.

Vidutės estetinė išvaizda jai labai svarbi. Kavinėje visada paklausia, kaip atrodo, ar neišsitepusi lūpų. Jai rodžiau jos nuotraukas ir jos namus, jos dingusį šuniuką savo kompiuteryje. Džiaugėsi viską matydama, daug kas buvo gražu, labai juokėsi, kai matė save su ta vyriška kailine kepure. Vladas [Vidutės kaimynas] sakęs, jog ta kepurė vyriška. Ji sau pasirodė labai juokinga su tais kailiais ir ta kepure. „Nu kur kitur tokią įdomią rasi“, – klausė juokdamasi. Kelis kartus pakartojo, kad ji įdomi. Komentavo savo išvaizdą, veido išraiškas, kur gražiai, kur ne. Jai patiko nuotraukos, kur ji iš toliau, kur gražiai matyti jos suknelės. Apie kažkurią nuotrauką pasakė, kad ji ten kaip šimto metų. Paminėjo, kad kai kurių kepurių jau nebeturi, kad jos jau suplyšo. Sakė, jog muzikologas Katkus tądien sakęs, ar jau, Vidute, nebeturi kitos kepurės? Jį vis sutinka su ta pačia žalia kepure.

Laisvės, estetikos ir mistikos projekcijos

„Aš kitokia“

Komunistų partijos kongrese 1971 m. TSKP generalinis sekretorius Leonidas Brežnevas paskelbė apie sovietinių piliečių materialaus komforto svarbą. Vidutė tuo metu jau buvo suaugusi, tačiau jos vartojimas nieko bendra neturėjo su socialistinės visuomenės kūrimu. Jos saviraiškai nereikėjo socialinių klubų ar darbo kolektyvų. Ji nesirūpino materialine namų ir šeimos buitimi. Ji nepirkdavo parduotuvėse. Ji greičiausiai neskaitė žurnalų, kur buvo demonstruojamos sovietmečio mados. Ją įkvėpė indų filmų moterys ir jų apranga. Kaip „miesčionė“ (neigiamą su vartotojiškumu susijusią konotaciją turinti sovietinė kategorija) ji domėjosi rūbais ir savipuoša, tai buvo tuštybės ženklas (žr. Klumbytė 2012, apie moralės vertybes sovietmečiu). Tačiau kitaip nei miesčionys, ji nebuvo konformistė ar oportunistė, kuriai rūpėtų karjera ir prestižas.

Posovietiniu laikotarpiu ji taip pat priklausė ne nuo valstybės, o nuo augančios Vilniaus vidurinės klasės, žmonių, sugrįžtančių iš užsienio, bei užsieniečių, kurie paremdavo Vidutę, nupirkdavo jai kavos, ledų ar picos⁴. Vilniečių turtėjimas buvo ir Vidutės sėkmės, ir prestižo dalis. Jie galėjo duoti pinigų moteriai, kuri leisdavo pinigus gausybei rūbų, ne būtiniems poreikiams, ir įsitraukė į tam tikrą gausų vartojimą (angl. *conspicuous consumption*), naujos kapitalistinės

⁴ Paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį Vidutė gavo pašalpą iš valstybės, kuria kaimynas, gavęs jos pinigus, sumokėdavo už elektrą.

santvarkos bruožą. Ilgainiui visi Vidutės namų kambariai buvo užpildyti maišiu-kais su dėvėtais rūbais iš Vilniaus „Humanos“ ir kitų dėvėtų rūbų parduotuvių.

Vidutės namuose beveik nebuvo nuorodų į kaimo ar miesto materialias tra-dicijas. Jos namai neatspindėjo kaimo namų estetikos – be šventųjų paveikslų, nebuvo kitų kaimo namuose įprastų daiktų, materializuojančių kaimo kasdieny-bę, pripildytą istorijos ir socialinių hierarchijų. Jos kaimynų namuose religinės ikonos ir paveikslai bei šeimos nuotraukos kabėjo ant sienų, namų darbo užklo-tai, staltiesės, ar servetėlės puošė sovietinius fabrikinius baldus – sekcijas, lovas, kėdes. Vidutės namuose dar nuo tėvų ir brolio laikų buvo daiktų, bet jie visi buvo pradingę po maišiukais. Po jos brolio mirties jai likus vienai, į kambarius jau nebebuvo galima įeiti. Paskutinį Vidutės gyvenimo dešimtmetį namai buvo transsociali erdvė, kuri atspindėjo kai kurias socialinio gyvenimo normas, bet peržengė daugumą kitų (žr. Klumbytė 2022).

Be rūbų ir papuošalų, Vidutė neturėjo socialiai reikšmingų daiktų savo na-muose, tik kelis būtinai reikalingus daiktus. Pirmaisiais mūsų bendravimo me-tais pagrindiniame kambaryje dar buvo galima prieiti prie židinio, ant kurio vorų tinklai slėpė jos brolio didelius batus ir kelis surūdijusius daiktus. Vėliau židinys užsikimšo, greičiausiai dėl to, kad Vidutė degino šiukšles ir bambalius. Tada ji daug metų šildėsi elektriniu radiatoriumi. Sugedus radiatoriumi, šildėsi pigiais pučiamais oro šildytuvais-vėjeliais, kurie greit sugesdavo, ir ji metė juos į krūvą lauke prie durų. Kambaryje ant laido kabėjo elektros lemputė, kurią Vidutė degino ir naktį, kad nebūtų baisu. 2011 m. prie išėjimo stovėjo spintelė, ant kurios buvo televizorius ir radijas. Prie televizoriaus taburetė – Vidutės sta-las. Ant taburetės – laikrodis, geležinis rudas su oranžiniais užrašais indiškos tirpios kavos indelis, cukrinė, tokia, kokios būna ir kavinėse, kur cukrus byra pavertus per viršų. Po taburete stovėjo du puodukai, mažas ir didesnis. Didesnis buvo greičiausiai dar iš sovietinių laikų. Ant sienos prie lubų kabėjo du šventųjų paveikslai. Šv. Agotos paveikslas buvo pakrypęs. Apatinė kito paveikslo dalis jau buvo uždengta maišeliais, kaip ir visas kambarys. Kai kur maišeliai siekė lu-bas. Kaimynas sakydavo, kad blogai, jei šv. Agotos paveikslas nukris. Bet jis tie-siog būtų nusileidęs ant Vidutės rūbų maišiukų. Paskutiniais metais Vidutė per maišelius ir sumestus rūbus jau nebegalėjo įeiti į kambarį ir miegojo beveik ant slenksčio. Kol dar buvo vietos, ji miegodavo ant suoliuko, kartais tiesiog ant maišiukų. Daiktai įrašo mus į sociumą, susieja su tam tikra klase, lyties, etnine ar religine grupe. Vidutės materialus pasaulis buvo idiosinkratiškas.

Pirmą kartą pamačius Vidutės namus, sociocentriškai paklausiau: o kur jūs prausiatės? Sociocentrizmas nurodo į poziciją (angl. *positionality*) kitokio gyve-nimo atžvilgiu, kuris skiriasi nuo viešai priimto, normalizuoto ir instituciona-lizuoto socialumo. Ateidami iš panašių sociocentrinų perspektyvų žurnalistai jos paklausdavo, ar „ilgai žiūrite į veidrodį“ prieš išvažiuodama į Vilnių. Vidutė

3 pav. Vidutė (dešinėje prie nuotakos) savo kaimynės Virgutės vestuvėse. Nuotrauka iš Rimo Būtėno archyvo

veidrodžio neturėjo, tik mažą veidroduką, kurį nešiojosi rankinėje. Iš mano sociocentriškos perspektyvos ji buvo laisva nuo daugelio normų, kurios užpildo didelę mūsų kasdienio gyvenimo dalį: tvarkymasis, namų ūkis, daiktų pirkimas. Rūbų ji neskaldavo, tiesiog keisdavo naujais, kuriuos įsigydavo „Humanoje“. Kol dar keliaudavo į Vilnių, prašydavo kaimyno, kad vasarą nušienautų priėjimą nuo žvyrkelio prie trobos. Vienas kaimynų, su kuriuo Vidutė užaugo ir kurio daug jaunesnė sesuo Virgutė buvo jos gera draugė, padėdavo jai, jei įkrisdavo kibiras į šulinį ar sugesdavo krosnis (3 pav.). Vidutė vis kartodavo, kad „reikia gerai su kaimynais sugyventi“, žinodama, kad su jais tenka dalytis laiku, kai vieniša, ir rūpesčiais, kai kas nors nutinka. Atsilygindama kartais parnešdavo cigarečių ar bambalį, kurį dažnai kartu ir išgerdavo.

Dauguma vilniečių nežinojo apie Vidutės gyvenimą kaime. Tačiau jai priskiriama laisvė žavėjo kai kuriuos vilniečius. Vidutės viešame, ne jos pačios sukurtame feisbuke „Vilniaus Rožytė“ (2014–2021), turinčiame 6.6K sekėjų, kur ji buvo pristatoma kaip viešas asmuo – „Vilniaus senamiesčio siela, ryškiaspalvė, unikalioji Vilniaus Rožytė, puošianti senamiesčio g.“⁵ – vilniečiai ją vadindavo

⁵ Žr. Facebooko puslapį: Vilniaus Rožytė 2023.

„drąsia“, „šaunuole“, „visada laisva“⁶. Bloge „Maištinga siela“ straipsnyje „Asmenybės: Ponia Rožė (Vidutė)“ (2010 m. birželio 28 d.) autorius rašė:

Taip jau likimas lėmė, kad Rožytė ilgą gyvenimą buvo viena, skurdi, bet visada laisva. ... moteris, kuri niekada savęs neišsižadėjo, pasirinko laisvę užsi-
traukdama kitų žmonių pašaipą ir neapykantą, tačiau atrasdama ir savus ger-
bėjus. Žodžiu, pati sau karalienė, kiekviena diena – šventė, bendravimas, gamta
ir iš dalies vienatvė. Laisvė visada reikalauja vienatvės, tai jaučiasi, nors ji ir
džiaugsmingai kalba apie gyvenimą... Rožytė kur kas daugiau nei elgeta, tai
laisvas gyvenimas, savotiškas laisvas gyvenimas, nes kiekvienas laisvę gaudo
vis savaip... Jos veide visada buvo drąsa ir narsa kitaip gyventi.⁷

Jos „laisvas“ gyvenimo būdas įkvėpdavo ir užsieniečius. Keliautojas Stefano Grassi savo kelionių blogė rašė apie Vidutę:

Ji yra vilties, džiaugsmo ir įkvėpimo švyturys, kurios laisvė ir dvasia per
jos išraiškas yra kažkas, ką mes visi turėtumėm atsiminti norėdami laikyti gyva
savyje. Neaišku, kas atvedė ją į šią vietą gyvenime, kadangi ji paslaptiškai tai
nutyli per interviu. Tačiau svarbu tai, kad ji išsaugojo jėgas ir džiaugsmingą
didybę visus šiuos metus, nežinodama, ką rytoj atneš, neturėdama kiekvieno
daikto, kurio mes geidžiame eidami namo vakare. Nepaisant problemų pasau-
lyje, didelių ir mažų, ji ateina čia trykšdama energija kasdien kaip vakar ir įkve-
pia daugiau sielų gyventi šia akimirka ir tikrai džiaugtis magiškais dalykais,
kurie yra prieš mus..., nes jų galbūt nebus čia rytoj.⁸

Laisvė ir savitas laikinumo įveikimas žavėjo šį keliautoją. Jis rašė, jog pado-
vanojo Vidutei jos piešinį, o ji apsidžiaugusi puolė ieškoti litų, norėdama už jį
sumokėti. „Štai kokia morali ir maloni yra ši moteris“, – rašė Stefano Grassi⁹.

Kitiems vilniečiams Vidutės „laisvė“ buvo jos „patologijos“ įrodymas. Komentuojantys dažnai sureaguodavo į kitų, besižavinčių jos išvaizda, stiliumi ar laisve mintis, teigdami, jog „ši moteriškė ryskiai sutrikusios psichikos, ...apsis-
karmalavus, itin ryškiai „makijažu“, visada prasinedavo pinigų, o jei negaudavo-
iskoliudavo [gramatinės klaidos originale]“¹⁰. Į komentarus, kad Vidutė rengiasi
drąsiai ir prilygsta dizaineriams, kiti skaitytojai sureaguodavo: „Tik isivaizduo-
kit kaip atrodytu miestas apsirėdęs „TAIP STILINGAI“, tokiais skarmalais –
karnavalas.“¹¹ Nurodymas į „karnavalo“ estetiką primena mums, jog karnava-
las yra išsilaisvinimas nuo įprastų normų, socialinių struktūrų, galios režimų,
oficialių diskursų ir hierarchijų, būdingas įvairių laikų ir kultūrų visuomenėms

⁶ Žr. ankstesnę nuorodą.

⁷ Asmenybės: Ponia Rožė (Rožytė) 2010.

⁸ Autorės vertimas iš anglų kalbos. Grassi 2015.

⁹ Žr. ankstesnę nuorodą.

¹⁰ Komentarai. Asmenybės: Ponia Rožė (Rožytė) 2010.

¹¹ Žr. ankstesnę nuorodą.

(Bakhtin 1984; Creed 2011; Klumbytė 2014). Bet komentavusioji kalbėjo apie karnavalą jau kaip apie chaosą. Karnavalas visuomenėje yra laikinas epizodas, po kurio turi būti sugrįžtama į kasdienį gyvenimą (žr. Bakhtin 1984).

Vidutės „karnavalas“ buvo kasdienis, jis nebuvo pasipriešinimas ar išsilaisvinimas, būdingas karnavalams, nors vilniečiai ir priskirdavo jai šias kategorijas. Ji nesiekė daryti įtakos viešajai nuomonei dėl socialinio gyvenimo ar politikos vyksmo, netelkė kitų į bendrą judėjimą. Įvairios vilniečių ar kitų Vidutės gerbėjų mintys apie jos laisvę buvo projekcijos, reflektuojančios jų pačių gyvenimą ir lūkesčius. Vidutės „laisvė“ buvo vilniečių kategorija, kurią jie jai priskirdavo.

Vidutė nesakydavo esanti laisva, išsilaisvusi ar besipriešinanti. Ji tiesiog visada buvo „kitokia“. Keliones į Vilnių juokaudama vadino savo darbu. Šis darbas keldavo daug iššūkių: reikėjo suspėti į traukinį (vienas iš Vidutės pasikartojančių sapnų buvo, jog ji nespėja į traukinį), Vilniuje reikėjo gauti pinigų, išvengti bloga linkinčių žmonių, pavalgyti, nusipirkti rūbų, pasilikti pinigų maistui, jo nupirkti parduotuvėje ir sugrįžti namo. Kelionės žiemą buvo sunkiausios: „Vasarą tai gerai, visur gražu, o kai ateis žiema ir vėl tie šalčiai, vajėtau, kaip aš bijau žiemos, nežinau... tas važinėjimas žiemą, žinok, labai šalta, kol pareini, vėl šalčiai... būna visokių orų žiemą... neturiu [gerų] batų žieminių... kiekvieną dieną peršlampa tos kojos, tada pradeda šalt, kol namo pareinu, kol užsikuriu tą pečių, kojos šąla.“¹²

Kitai nei kai kuriems vilniečiams ar užsieniečiams, kaimo gyventojams Vidutė neatrodė laisva, seniausieji gailėjo jos, jiems Vidutė buvo tarsi įkalinta savo keistoje būtyje. Kai kurios kaimo moterys šaipydavosi vadindamos Vidutę „raudonkepuraitė“, pažemindamos ją kaip infantilišką pasakų, o ne šio pasaulio heroję. Net artimi kaimynai pasišaipydavo, jog per daug skarų ar karolių, „kaklas neišlaikys“. Arba pajuokaudavo, kad prikals kepurę vinimi prie tvarto ar kad Vidutei patinka „viskas, kas blizga“. Traukinio konduktoriai ir mašinistai ironiškai vadino ją „Kaugonių gražuole“¹³. Vidutės gyvenimas jai pačiai nebuvo lengvas, nors ji vis pasakydavo, kad juo džiaugiasi ir kad „aš kitokia“, „nėra daugiau tokios kaip aš“. Mums bendraujant ji niekada nėra apgailestavusi dėl to, kad ji kitokia. Vis pakartodavo, kad toks yra jos likimas. Tokia jos pozicija taip pat rodė, kad jos gyvenimo būdas nebuvo pasipriešinimas. Pateikdama savo gyvenimą kaip likimą, kartu ji turėjo atsakymą, kodėl ji kitokia, atsitolindama nuo atsakomybės išreiškė savo nuostatą sesers, kaimynų ir kitų nepritariančių jos gyvenimo būdui atžvilgiu.

¹² Pokalbis su Vidute, Vilnius, 2011 07 14.

¹³ Traukinio konduktorius Eugenijus... 2021.

*4 pav. Vidutė jaunystėje. Apie 1975 m.
Nuotrauka iš Rimo Būtėno archyvo*

*5 pav. Vidutė per savo gimtadienį prie namų Pūstakiemyje.
2017 m. kovo 7 d. Autorės nuotr.*

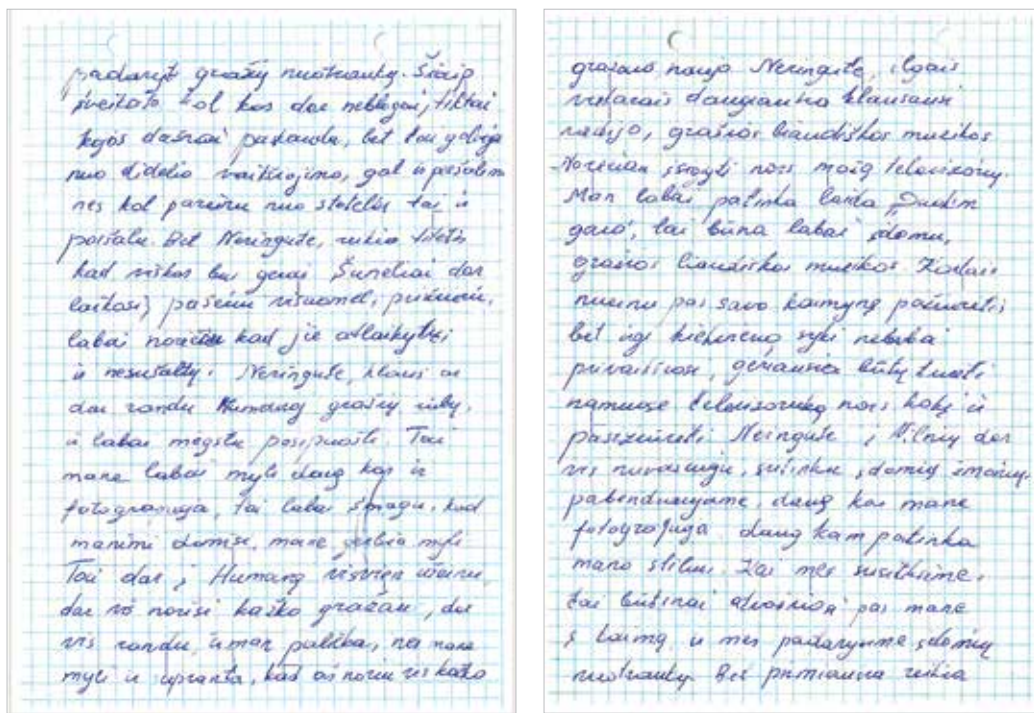

6 pav. Vidutė Pilies gatvėje. 2016 m. lapkritis. Autorės nuotr.

„Aš puošiu Vilnių“

Jaunystėje Vidutė mėgdavo rengtis baltai ir apsigaubti skraistėmis (4 pav.). Atsimenantys ją iš tų laikų sakydavo, kad jau tada ji išsiskirdavo savo apranga iš monotoniškos socialistinės aplinkos, dominuojančios mieste. Vidutė gaudavo rūbų komisuose, o neturėdama pajamų, ji kartais iškeisdavo tėvų daiktus lombarduose, kad galėtų nusipirkti rūbų. Nors posovietiniu laikotarpiu žmonių apranga tapo spalvingesnė, Vidutės spalvingumas buvo išskirtinis – ryškus, margas, žerintis. Ji derino įvairiausias spalvas, rengdavosi raudonais, oranžiniais, purpuriniais, violetiniais rūbais, dažnai padabintais įvairiais blizgučiais, ir dėvėdavo daugybę skarų bei aksesuarų (5 pav.). Ant skrybėlių kartais pati prisegdavo plastmasinių gėlių ar plunksnų, kad būtų gražesnės. Žiemą rengdavosi įvairiais kailiniais ar paltais, mėgo kailines kepures ir lapės kailio apykakles, kartais su lapės galva ir kojomis (6 pav.). Kai kurie praeiviai komentavo, kad viskas gerai suderinta, kad ji turi unikalų stilių. Vidutė pradėjo dėvėti perukus sulaukusi daugiau nei šešiasdešimties. Jos pačios plaukai buvo tamsūs, vienas jos pirmųjų perukų buvo juodas. „Ar tas perukas gerai atrodo“, – vieną kartą paklausė manęs Vidutė, kai niekas jos nefotografavo su juodu peruku. Kaip visada atsakiau, kad ji atrodo gražiai. Bet ji greitai pakeitė tą peruką šviesių ir oranžinės spalvos plaukų perukais. Iki 2011m. ji dar avėjo aukštakulnius batelius, vėliau

7 pav. Vidutės laiško, rašyto autorei 2012 m. į Amerika, 4 ir 5 psl.

ėmė persiauti, o dar po kelerių metų nebeatsiveždavo į Vilnių aukštakulnių. Vidutė išgyveno, kad jai skauda kojas, o „kojelės – mano maitintojos“, – sakydavo. Kartais ji ilgesingai prisipažindavo: „O kokia aš buvau graži jaunystėje!“

Vidutės atsiminimai, sapnai ir kasdienės patirtys buvo susipynusios su spalvomis ir stiliais. Jos pirmas prisiminimas buvo iš kaimo vestuvių, kai ji pati pasipuošė gražia suknele: „Ant tokio kalno buvo vestuvės pas mus. Aš galvojau, kaip apsirengt. Paėmiau pačią didžiausią suknelę tokią... Viską susivilkau ir man pasirodė, kad bus gražu dar maikę užtraukt... [juokiasi]. Mane nurengė ir paliko tik su viena suknele.“ 2010 m. Vidutė man laiške rašė (7 pav.):

klausi ar dar randu Humanoj gražių rūbų ir labai mėgstu pasipuošti. Tai mane labai myli daug kas ir fotografuoja, tai labai smagu, kad manimi domisi, mane gerbia myli. Tai dar į Humaną visvien užeinu, dar vis norisi kažko gražaus, dar vis randu, ir man palieka, nes mane myli ir supranta, kad aš noriu vis kažko gražaus, naujo... Į Vilnių dar vis nuvaziuoju, sutinku įdomių žmonių, pabendraujame, daug kas mane fotografuoja. daug kam patinka mano stilius [klaidos originale].

Socialiniu požiūriu visi individai, nors skirtingai, pakartoja kitų žmonių veiklas, susisieja su tam tikra grupe ar subkultūra. Menininkai taip pat turi

grupinį identitetą – autonomiškų, individualių, turinčių unikalų stilių ar perkuriančių realybę tapatybes. Net menininkai autsaideriai, savamoksliai, nelaukiantys savęs menininkais, kuriantys sau, taip pat grupuojami pagal tam tikrus jų kaip kūrėjų ir jų veiklos bruožus. Jų menas – tai pamišėlių, nepritapėlių, vizionierių, keistuolių ar liaudies menas (Judakova 2022: 52). Menininkė Oksana Judakova siūlo svarstyti, ar Vidutės aprangos stilius taip pat galėtų būti priskiriamas autsaiderių menui¹⁴. Kai kurie mokslininkai, rašo Judakova, nepripažįsta autsaiderių meno esant menu, nes jis neturįs istorinės perspektyvos ir konteksto. Tačiau autsaiderių menas patrauklus ieškantiems kažko autentiško, originalaus bei tikro anapus vakarietiško aukštojo meno (Judakova 2022). Pats jų keistumas tampa „preke“ (Judakova 2022: 59), dėmesio objektu ieškant alternatyvų. Vidutė, anot Judakovos, kaip ir „savotiškos, originalios, autentiškos, savamokslės mados vizionierė“¹⁵. Jos menas – tai „gražių, spalvotų sluoksnių klojimas, kaip rožės žiedlapių“¹⁶. Kaip ir menininkai autsaideriai, Vidutė nelaikė savęs menininke, daug netobulino savo stiliaus, bet „daug atkartoto tarsi užstrigusi idėjų fix“¹⁷.

2001 m. Vidutė buvo pakviesta į „Mados infekciją“ ir ėjo podiumu kaip ir kiti modeliai. Ji demonstravo dviejų dizainerių kolekcijos kai kuriuos rūbus ir džiugiai prisiminė šią patirtį¹⁸. Dizainerė Sandra Straukaitė (2021), „Mados infekcijos“ sumanytoja, savo pasisakymuose išskiria komercinę ir nekomercinę madą, jai svarbu alternatyva, keisti žmonių supratimą, kas yra „mada“. Anot Straukaitės, į „madą“ nereikia žiūrėti svarstant, ar aš taip apsirengčiau, ar ne, bet emociškai: „arba tu tai priimi, arba ne, negalvot apie save kaip apie vartotoją... tai turi tave paveikti emociškai“. Dizaineriai, kaip ir Vidutė, naudoja „second hand“ parduotuvių rūbus ir daiktus kurdami savo kolekcijas gamtos apsaugos ir tvarumo kontekste. Straukaitė vis dėlto pabrėžia koncepcijos svarbą: „svarbiausia yra idėja“¹⁹. „Second hand“ rūbai Vidutei buvo paprasčiausiai įperkami už surinktus pinigus Vilniuje. Jos stiliaus idėja buvo labai bendra – puošti Vilnių. Vidutės stilius reprezentavo kelių dešimtmečių senumo Bolyvudo aprangos stilių per dėvėtų rūbų parduotuvių drabužių iš Vakarų šalių repertuarą²⁰. Ji niekada ne užsiminė apie gamtos apsaugą ir tvarumą. Jos stilius žavėjo vilniečius, bet ne

¹⁴ Susirašinėjimas su Oksana Judakova. 2023 10 31.

¹⁵ Žr. ankstesnę nuorodą.

¹⁶ Žr. ankstesnę nuorodą.

¹⁷ Žr. ankstesnę nuorodą.

¹⁸ Žr. „Mados infekcijoje“... 2010.

¹⁹ Laimos Kreivytės „Pokalbis su Sandra Straukaite apie mados infekcijos ir teatro virusus“, LRT „Klasika“. Homo cultus. Iš balkono 2021 08 12. Nuo 13 iki 17 min. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000161600?embed> [žiūrėta 2023 10 10].

²⁰ Seksualumas nebuvo svarbi jos tapatumo dalis, moteriškumo pabrėžimas nebuvo ir persiengimo kitos lyties rūbais (angl. *transgender*) atvejais.

8 pav. Vidutės Gumbytės-Rožytės nuotraukos Šv. Kazimiero gatvėje.
Autorės nuotr.

kaip vartotojus. Jos aprangos keistumas netapo preke, kaip kai kurių menininkų autsaiderių atveju.

„Mados infekcija“ buvo Vidutės, kaip gatvės artistės, didžiausias karjeros pasiekimas. Emociškai ar ironiškai Vidutė buvo įvardijama „mados ikona“ – šis įvaizdis buvo svarbus jos Vilniaus legendos istorijoje. Jos didžiulės fotografijos iš madų šou daugiau nei dešimtmetį blukdamos kabėjo Kazimiero gatvėje Vilniuje (8 pav.). Jos „mados ikonos“ statusas spaudoje buvo minimas ir prieš „Mados infekciją“. „Ponia Rožė – didžiausias lietuviškos mados fenomenas“, – šitaip Vidutę viename interneto tinklalapyje dar prieš „Mados infekciją“ apibūdino mados dizaineris Aleksandras Pogrebnojus²¹. Dizaineris Mantas Petruškevičius teigė, jog jis yra „įsitikinęs, kad ji [Rožytė] reikalinga miestui. Ji pagyvina Senamiestį, parvyškina jo spalvas“²². Tai, kad Vidutė buvo „mados ikona“ kitų vilniečių dažnai būdavo pasakoma su ironija, kartais rimtai. Vidutė pati tuo iki galo netikėjo, nors žinojo išsiskirianti savo stiliumi ir tuo didžiavosi. Ji neturėjo sekėjų, jos stilius nereflektavo vietinių ir pasaulinių mados tendencijų.

Vidutės apranga kai kuriems vilniečiams primindavo ekscentriškų pasaulio mados atstovų stilius. Kai kurie žurnalistai ir dizaineriai lygino Vidutę su italų mados legenda Anna Piaggi. Tiek Vidutės, tiek Piaggi stiliai buvo spalvingi ir ekscentriški. Piaggi buvo vadinama „vaikščiojančiu muziejumi“ dėl savo mados istorijos žinių ir asmeninės kolekcijos, tarp kurių buvo netgi 200 metų senumo rūbų (žr. pav. Wilson 2012).

Danieliaus Lismore'o stilius savo ekstravagancija taip pat turi panašumų su Vidutės stiliumi²³. „Vogue“ žurnale Lismore'as buvo apibūdintas kaip „Anglijos ekscentriškiausias puošėiva (angl. *dresser*)“. Jo drabužiai yra egzotiška kolekcija, turinti karališko garderobo detalių ir atspindinti globalias, daugiakultūrinės ir istorines įtakas. Lismore'o kūnas, jo paties teigimu, yra meno kūrinys. Tai ir drobė, ant kurios kuriamas kūrinys²⁴. „Aš esu menas“, – sako Lismore'as. „Gyvendamas kaip menas, aš tapau savimi“ (angl. *“Living as art is how I became myself”*). Jis užaugo tarp istorijos ir gražių daiktų, nes jo seneliai buvo antikvarinės parduotuvės savininkai²⁵. Sakydamas, jog „daiktai neturi būti brangūs, kad būtų gražūs“, Lismore'as primena Vidutę. Jis renkasi karūnas, riterių šalmus, jis dėvi rūbus tol, kol jie susidėvi, tada juos perkuria. Jo rūbai, kaip ir Vidutės, žiba, juose, kaip ir Vidutės, daug perteklinių elementų. Su savo rūbais Lismore'as vaikšto gatvėmis.

²¹ Dumalakas 2021.

²² Žr. ankstesnę nuorodą.

²³ Dėkoju Kristinai Stankevičiūtei, kuri atkreipė mano dėmesį į Danielį Lismore'ą, taip pat Lismore'o ir Vidutės stiliaus paraleles. Susirašinėjimas su Kristina Stankevičiūte, 2023 m. spalio 30d.

²⁴ Žr. Daniel Lismore TED paskaitą „My life as a Work of Art“ 2019 06 13. <https://www.youtube.com/watch?v=8q7D4EmbSCw> [žiūrėta 2023 10 20].

²⁵ Žr. ankstesnę nuorodą.

9 pav. Vidutė K. Sirvydo („Prancūzparkio“) skvere Vilniuje.
2016 m. vasara. Autorės nuotr.

2019 m. Lismore'as turėjo 6000 vienetų savo kolekcijoje, kurioje buvo 2000 metų senumo romėnų žiedų ir senų budistų artefaktų. Jo rūbuose gali būti tiek alaus skardinių ar plastikinių kristalų, tiek deimantų ir brangių šilkų.

Kaip Piaggi ir Lismore'as, Vidutė buvo savotiška rūbų ir aprangos detalių (aksesuarų, raktų pakabukų, segamų ant rankinių) kolekcininkė. Tik jos kolekcijos nei ji pati, nei kiti nelaikė „kolekcija“. Rūbai ir aksesuarai, dingę po naujais maišiukais, prarasdavo savo santykį su kitais kolekcijos elementais, nes jų nebuvo galima surasti. Vidutė nežinojo savo rūbų istorijos. Jie nebuvo įprasminami istorijos ar meno suvokimo kontekste. Lismore'as teigė, kad jis gyvena ne kaip Lismore'as-asmuo, bet kaip Lismore'as-menas. Vidutė tik kartais su šypsena paminėdavo, kad ji „artistė“. Jos Vilniaus persona buvo Rožytė (9 pav.). „Rožytės“

vardas, anot Vidutės, jai buvo parinktas žurnalistų, kurie 2008 m. išspausdino straipsnį „rožė, rožytė, roželė...“²⁶ Žurnalistams atsakydavo: „Vadinkite mane tiesiog Rožyte. Mane taip pakrikštijo [vilniečiai]. Nuo senų laikų. Miesto legenda? Taip, tokia tapau.“²⁷

Vidutės stilius taip pat nebuvo susijęs su mados internetinėmis platformomis ar gatvės mados menu. Brentas Luvaasas, kuris tyrinėjo Niujorko gatvės madas, rašo, jog Niujorko gatvės stiliai reprezentavo „intymias derybas ir įvairias sąsajas tarp fotografų ir jų subjektų, kurie nulemdavo, kuris žmogus tapdavo gatvės stiliaus žvaigžde“ (Luvaas 2016). Vidutės feisbuko puslapis „vilniausrozyte“ buvo sukurtas kitų žmonių ir ji niekada nieko ten pati neskelbė, net nežiūrėjo, kokios jos nuotraukos ten buvo dedamos²⁸. Jos viešame socialiniame tinkle ji buvo kitų žiūrėjimo ir matymo objektas, žmonių, kurie domėjosi jos stiliumi ir asmenybe ir samprotavo apie jos išskirtinumą. Luvaaso (2016) nuomone, Niujorko gatvės mados žvaigždės turėjo ne tik stilių, bet „kažką dar tokio papildomo – kažką tokio migloto ir neapibrėžiamo kaip Weberio charizma“. *Tai* buvo „kažkas, kiekvieno pačios būties dalis. *Tai*, kas spinduliavo iš jų. *Tai*, kas buvo matoma iš toli“. Vidutės charizma buvo susijusi su jos elegancija, gerumu ir mistiškumu. Vilniečiai sakydavo: „Be Rožytės mūsų Vilnius būtų mažiau spalvingas“, „tokia spalvinga ir įdomi, visada kitokia – dažniausiai ryški ir žaižaruojanti, bet visada pakelia nuotaiką...“²⁹ Arba: „Vilniaus nebūtų be Rožytės“, ją įvardindavo „Vilniaus puošmena“, „Vilniaus simboliu“, „Karmen“, „gražuole“³⁰. Tarp tų, kurie Vidutę pažinojo, šie pasakymai dažniausiai buvo nuoširdūs. Jos drąsa gyventi gyvenimą kaip estetinį projektą nesusiejant savęs su įprastu socialiu gyvenimu ir istorija dažnai kėlė vilniečiams nuostabą ir žavesį. Jos, menininkės, artistės ar „mados ikonos“, pripažinimas buvo vilniečių projekcija, kurioje jie matė besikeičiančių meno ir mados tendencijų, pripažįstančių kitoniškumą, ekscentriškumą, tvarumo manifestacijas savo žinių apie meno istoriją ir mados globalias tendencijas kontekste.

„Turi kažkokios mistikos ši ponia“

Sovietmečiu Vidutės „kitoniškumas“ buvo kriminalizuotas: tiek nedarbas, tiek pinigų prašymas buvo laikomi nusikaltimu. Pagal 1961 m. LSSR Baudžiamojo kodekso 240 straipsnį: „Pilnamečio darbingo asmens vertimasis valkatavimu ar elgetavimu po to, kai administracijos organai pakartotinai įspėjo, baudžiamas

²⁶ Rožė, rožytė, roželė... 2008. Jos gimtajame kaime visi ją pažinojo kaip Vidutę, „Rožyte“ jos niekas nevadindavo.

²⁷ Barysas 2016.

²⁸ Žr. Vilniaus Rožytė 2023.

²⁹ Komentarai iš: Rožė 2016.

³⁰ Žr. Vilniaus Rožytė 2023.

laisvės atėmimu iki dvejų metų, arba nutrėmimu iki penkerių metų, arba pataisos darbais iki vienerių metų.“³¹ Sovietinės milicijos dokumentuose valkatavimas (rus. *туineaдство*) dažnai minimas kartu su gėrimu ir nusikalstamumu³². Vidaus reikalų ministerijos dokumentuose nedarbas ir valkatavimas aptariami kaip potencialiai vedantys prie nusikalstamumo³³. Tokie žmonės buvo oficialiai sovietų Vidaus reikalų ministerijos vadinami „parazitais“.

Vidutė sugebėjo beveik visiškai išvengti milicijos dėmesio, nedirbti ir prašyti pinigų maždaug nuo 1975 m. Kartą buvo sulaikyta ir nuvesta į nuovadą, bet milicininkas, nežinodamas, ką daryti, liepė jai pažadėti, jog ji daugiau neprašys pinigų, ir paleido. Vidutė pažadėjo ir paprašė pinigų dar ant nuovados laiptų. Prie stoties ir centre dirbęs buvęs milicininkas pasakojo, jog jie pavažiuodavo prie jos, kad ji pereitų prie stoties, o ten jau būdavo nebe jų zona³⁴. Kitaip nei kiti vadinamieji „parazitai“, Vidutė turėjo namus, negėrė, buvo tvarkinga ir niekada neįvykdė jokio nusikaltimo. Ji nebuvo agresyvi, bet mandagi ir elegantiška, tad nesukeldavo vilniečių pasipiktinimo.

Aštuntajame dešimtmetyje nusikalstamumas Vilniuje išaugo, o nuo 1980 m. iki 1985 m. jis padidėjo 50 %³⁵. Valkatavimas ir elgetavimas taip pat išaugo. 1976 m., kai Vidutė greičiausiai jau vaikščiojo po Vilnių, buvo 196 žmonės, kurie buvo įspėti dėl „parazitinio gyvenimo būdo“; 1978 m. buvo 443, 1980 m. – 730, 1981 m. – 1003. Tais metais atitinkamai 494, 538, 788 ir 662 žmonės buvo sulaikyti įtariant juos valkatavimu³⁶. Vilniaus milicija greičiausiai ignoravo Vidutės atvejį dar ir dėl didėjančių valkatavimo ir elgetavimo skaičių. Michailui Gorbačioviui 1985 m. tapus TSKP generaliniu sekretoriumi, valkatavimo ir elgetavimo kontrolė beveik neminama Vidaus reikalų ministerijos ataskaitose. Kiti ir nauji nusikaltimai tampa valstybės dėmesio centru: nusikaltimai prieš užsieniečius, prostitucija, narkotikų prekyba ir įvairūs ekonominiai nusikaltimai, pvz., prekyba samane.

Posovietiniu laikotarpiu iki 2003 m. sovietinis įstatymas dėl valkatavimo ar elgetavimo dar tebegaliojo, tačiau jis nebuvo taikomas. Prie bažnyčių, Aušros Vartų ir pagrindinėse Vilniaus gatvėse buvo galima sutikti daug elgetų ir benamių. Pirmasis ryškus bandymas kontroliuoti benamius ir elgetas buvo Vilniaus mero Artūro Zuoko 2011 m. kontraversiškos miesto tvarkymo ir švaros taisyklės,

³¹ Šis straipsnis nustojo galioti tik 2003 m. Žr. *Lietuvos Tarybų Socialistinės...* 1961.

³² Žr. pav. Lietuvos Ypatingasis Archyvas (LYA), Vidaus reikalų ministerijos dokumentai, fondas L-6, aprašas 1, byla 15.

³³ Žr. ankstesnę nuorodą.

³⁴ Kitą kartą jai skyrė baudą, bet Vidutė neprisiminė, ar tai buvo sovietmečiu, ji baudos nemokėjo.

³⁵ Duomenys apie nusikalstamumą Vilniuje ir Lietuvoje pateikiami įvairiuose dokumentuose: LYA F 105, ap. 1, b. 263; F 105, ap. 1, b. 267; F V-105, ap. 1, b. 268, b. 269, b. 270.

³⁶ Žr., pvz., LYA, Vidaus reikalų ministerijos dokumentai, F V-105, ap. 1, b. 267.

pagal kurias gatvėse buvo draudžiama prašyti išmaldos ar ją duoti, aukoti. Tiek davusieji, tiek prašiusieji pinigų galėjo būti baudžiami iki 2 000 litų bauda³⁷. Panašūs įsakymai buvo priimti ir kituose miestuose. Kai Vidutė būdavo sustabdoma žurnalistų ir klausama apie šį įsakymą, ji nuduodavo nieko nežinanti ir nueidavo. Apie Zuoko įsakymą buvo girdėjusi, žinojo, kad baudžia tūkstančiais ne tik imančius išmaldą, bet ir duodančius.

Paskutiniu metu Vidutės gyvenimo dešimtmečiu elgetavimas Vilniuje tebebuvo stigmatizuojamas, nors ne taip, kaip sovietmečiu. Kai kurie vilniečiai siedavo elgetas su alkoholizmu, narkotikų prekyba ir nusikalstamumu. Mokslininkai taip pat prisidėjo prie šios stigmos formavimo. Pavyzdžiui, sociologė Elena Kocai, rašydama apie benamius, mini jų dorovinę ir psichinę degradaciją, „pasitraukimą į visuomeninio gyvenimo paribį“ (Kocai 2006: 53). Anelė Vosyliūtė cituoja šv. Tomo Akviniečio žodžius, jog „neturtas nėra vertybė. Neaprupinęs savo kūno, žmogus negali būti nei dorovingas, nei dvasiškas“ (Vosyliūtė 2002: 23). Panašūs požiūriai į elgetas siekia Antikos laikus. Robertas Bremneras rašo, jog *Odisėjoje* „Homeras ir jo charakteriai išreiškia panieką valkatoms, kurie meluoja ir apgaudinėja... Kita vertus, visada yra tikimybė, jog elgeta gali būti užsimaskavęs dievas ar deivė, todėl dera rodyti dėmesį jam ar jai“ (Bremner 1994: 5)³⁸. Abu požiūriai – smerkiantis ir besižavintis – buvo ir Vidutės patirties dalis.

Atrodė, kad Vidutės neįprastas gyvenimo būdas slepia kažkokią paslaptį. Pati Vidutė mažai apie save pasakodavo. Vilniuje sklاندė gandai: ji dirbusi ligoninėje ar yra čigonė. Dailininkų piešiniuose ji dažnai atrodydavo poetiškai arba mistiškai³⁹. Kai kurie vilniečiai kartais priskirdavo Vidutę antgamtiniam pasauliui. Ji „ragana“, „turi kažkokios mistikos ši ponia“, „ji neša laimę“, „paslaptingas ir keliantis smalsumą žmogus“, „nesikeičianti“. Kartais vėžiu serganti moteris priešdavo prie Vidutės, duodavo jai pinigų ir paprašydavo, kad už ją melstųsi.

Lietuvių mitologinėse sakmėse nepaprasti, ypatingų galių turintys žmonės dažniausiai vadinami raganomis ir burtininkais (Vėlius 1977). Nors raganų išvaizda ir nepasižymi išskirtinumu, iš paprastų žmonių jas išskiria neįprasti, dažnai pikti gebėjimai: „jų blogio šaltinis esanti piktoji dvasia – velnias, su kuriuo jos bendraujančios“ (Vėlius 1977: 223). Mitinės būtybės, kaip ragana, atskleidžia žmonių baimes, norą paaiškinti jiems nesuprantamus būties reiškinius,

³⁷ Draudimas netaikomas religinėms apeigoms ir kulto ceremonijoms, vykstančioms bažnyčiose ir šalia jų, taip pat renginiuose, kuriems išduotas leidimas.

³⁸ Santykis su elgetomis varijuoja tarp tolerancijos ir kriminalizacijos skirtingais amžiais ir įvairiose šalyse. XX a. elgetos dažnai suvokiami kaip pavojus tvarkingai visuomenei, juos reikia kontroliuoti ir varžyti (Lu 2005). Japonijoje benamiais „tampama“, kai nepasiseka „normalioje visuomenėje“ (Margolis 2008), benamiai yra „kiti“, kurių reikia bijoti (Margolis 2008).

³⁹ Pvz., žr. Daivos Kaiveičiūtės kūrinys „Puodelis kavos“, publikuotas Vilniaus Rožytė feisbuke 2018 m. rugsėjo 10 d., Gintauto paveikslas – Vilniaus Rožytė feisbuke 2018 m. lapkričio 5 d.

bendriausias pažiūras į aplinkinį pasaulį (Gimževskienė 2018). Vidutė buvo įvardijama ragana būtent dėl to, kad išsiskirdavo savo elgesiu. Tie, kurie bijojo Vilniaus Rožytės, bijojo jos kitoniškumo, kuris kėlė baimę, buvo nemalonūs ar nepriimtini. Raganiškumas buvo siejamas ir su išvaizda. Vidutės kumpa nosis, daug raukšlių ir didžiulis sluoksniškas dažų ant veido galėjo priminti vaikų filmuose rodomas raganas. Kartais, slėpdamasi nuo įtartinų žmonių ar Pilies gatvės elgetų, kurie jos nemėgo, nes laikė ją konkurente, Vidutė iš po savo skrybėlių įtariai žiūrėdavo, kas vyksta aplinkui. Kartais iš padilbų stebėdavo, ar nėra policijos, ypač po garsiojo Zuoko įsakymo, kuris turėjo iš Vilniaus gatvių išvaryti visus elgetas. Ją kartais išgąsdindavo koks nors pro šalį einantis girtas vyras ar daug rečiau – moteris. Vilniaus senukas su pusilgiais plaukais, kuris dainuodavo Pilies gatvėje pasidėjęs kepurę, ją kartą taip stumtelėjo, jog ji pargriuvo. Tokių žmonių ji turėjo vengti.

Į Vidutę projektuojamas paslaptinumas buvo susijęs ir su jos uždarumu. Viena šių paslapčių – ji vengdavo pasisakyti savo amžių, nors perklausta pasakydavo. Slėpdavo ir kur gyvena, nors ne vienas vilnietis klaidingai žinojo, kad ji iš „Elektrėnų“ ar „Vievio“. Vievį Vidutė paminėdavo ir pati savo atsakymuose. Dažnai ji nutylėdavo ir apie savo asmeninį gyvenimą, jos atsakymai būdavo trumpi. Vilniečiai klausdavo: „Kas jai atsitiko? Nelaiminga meilė?“ Internetu net klajoja straipsnis apie Vidutę Šaknytę su Vidutės nuotrauka, kuri tariamai pardavinėjo narkotikus Vilniuje sovietmečiu, o jos mylimajam mirus, išėjo į gatves ir vaikšto keistai apsirengusi. Dauguma paaiškinimų identifikuodavo traumą ar tiesiog priskirdavo jai proto negalią.

Mano pačios galvojimas iš pradžių taip pat buvo sociocentriškas. Laukiau kelerius metus, kol išdrįsau paklausti Vidutę, kada ji pirmą kartą paprašė pinigų, galvodama, kad tai turėjo būti lūžinis momentas jos gyvenime⁴⁰. Bet ji pasakė, jog nežino, neprisiminė. Galvojau apie įvairias psichines ligas ir, eidama traukinio bėgiais, vieną kartą Vidutės paklausiau, ar ji negirdi balsų. Ji atsakė, jog taip, ir ėmė pasakoti visai ką kita, nesupratusi mano klausimo. O aš susiklausčiau iš gėdos. Vidutė niekada negulėjo psichiatrinėje ligoninėje. Ankstyvoje pauglystėje Vidutė turėjo operaciją, kuri paveikė jos brendimą ir gal turėjo įtakos jos psichinei sveikatai. Tačiau tai negalėjo lemti būtent tokio jos gyvenimo būdo. Ilgainiui aš supratau, kad niekas, kas atsitiko vaikystėje ar jaunystėje, nei jokia trauma ar liga negalėjo dramatiškai jos pakeisti. Paslaptis buvo mano vaizduotėje, ne Vidutės gyvenime. Paslaptinumas ir mistiškumas buvo mano ir kitų vilniečių

⁴⁰ Tiriant elgetas antropologinėse ir sociologinėse studijose keliami klausimai, kada ir kodėl jie pradėjo elgetauti, kaip jie prisitaiko prie įvairių socialinių, ekonominių ir politinių kontekstų, kokias strategijas naudoja elgetaudami, kaip suformuotos elgetų grupės, kokius socialinius santykius elgetos suformuoja tarp giminių ir ne giminių, kaip kiti žmonės suvokia elgetas ir kodėl jiems duoda joms aukas; kaip valstybė juos kontroliuoja (taip pat žr. Schak 1988:3).

sociocentriško mąstymo artefaktas, mūsų projekcija, kylanti reflektuojant apie įprastą socialumą ir kasdienybėje normalizuotą elgesį.

Vidutė turėjo savo ryšį su antgamtiškumu ir gamta. Kartą Vidutė paklausė manęs: „Kaip manai, ar yra dievas?“ „Nežinau“, – atsakiau sumišus. „Ir aš nežinau“, – ji pasakė. „Bet turi būti kažkas“. Kai mirė jos brolis, ji daug kalbėjo apie gyvenimą po mirties, apie sielas, apie tai, ar ji kada sutiks brolių ateityje, bet tada nutraukdavo save pasakydama, kad greičiausiai ne (žr. 3. Iš lauko užrašų). Kartą ji sapnavo savo mamą ir stebėjosi, kad mirę gali kalbėti sapnuose. Sapne ji važiavo traukiniu su savo mama, traukinys virto ir užsidegė ir ji klausė, kur jos mamytė, o jai pasakė, kad jos mamytė sudegė. Vidutei buvo be galo baisu. Šis sapnas galbūt buvo susijęs su baisia 1975 m. didžiausia geležinkelio avarija Lietuvoje, kai Žasliuose, netoli Vidutės kaimo, susidūrus traukiniams ir kilus gaisrui žuvo 20 žmonių ir daug apdegė. Kartais ji sakydavo, kad tiki dievą, kartais – kad abejoja, ar dievas yra, arba pasakydavo, jog turi būti kažkas.

3. Iš lauko užrašų

Vilnius. 2009m. rugpjūčio 9d.

Vidutė pasakojo apie [vasarą mirusį] brolių, kad buvo karininkas, baigęs aukštąjį mokslą, protingas vyras. Ji jo labai gailėjo. Ji kartais pagalvoja, kad gal susitiks su broliu, o paskui galvoja, kad greičiausiai ne. Pasaulis, anot Vidutės, yra labai sudėtingas, žmonės tokie visokie. Ji tiki gerumu. Sakė, kad negalima blogo žmogui daryti, nes viskas sugrižta. Ne tik žmogui, bet ir gyviems padarams. Net ir ta muselė ar tas vabalėlis kasdien plūkiiasi, kad išliktų. Gal ji juose matė analogiją su savimi. Skambėjo kaip Donelaitis. Aš jai papasakojau apie Granausko Kairienę ir „Gyvenimą po klevu“, sakė, kad nežinanti... Vidutė sakė, kad ji labai mylinti gamtą. Kad pamaitina balandžius Vilniuje.

Vilnius. 2016 m. liepos 12 d.

Vidutės pasakojimai netiesiogiai yra ir apie vienatvę. Jaučiu, jog ji vis vienišesnė, ir ta vienatvė tarsi atskiras pasaulis šalia jos. Tądien ji pasakė, kad jos kaimynas sakė, jog jis gyvena paraleliniame pasaulyje. Ji atsakė, kad ir ji su Rimu [kaimynu] gyvena paraleliniame pasaulyje. O kas yra „paralelinis pasaulis“ tam kaimynui – paklausiau jos. Na, jam viskas tarsi eina šalia, viskas kaip filme eina pro šalį. Buvimas šalia viso kito – gal tai ir yra vienatvė, kurios pilnas kaimas. ...

Kai tik atsisėdome Rotušės aikštėje ant suoliuko, atskrido balandžiai. Tie paukščiai ją atpažįsta. Pasakiau, kad jie pažino ją. Ji vėl pasakė, kad ji labai myli gamtą. Gailėjosi, kad neatvažiavau, kai žydėjo viskas kaime. Jazminai ir alyvos. Buvo gražu. Dabar galėsiu atvažiuoti pasirinkti obuoliukų. Išsitraukė bandos ir patrupino balandžiams. Vienas, kai jau ji neturėjo nieko rankose, pakilo ir bandė skrisdamas lesti iš jos rankų ar tūpti ant jos. Ji nusijuokė.

Nors meilė gamtai yra įprasta visuomenėje, Vidutės santykis su gamta buvo kitoks. Ji teigė, kad yra geras žmogus, nes myli gamtą. Kartais ko nors paklausta Vilniuje ir nežinodama, ką atsakyti, ji pasakydavo: „Aš myliu gamtą.“ Iš tikrųjų ji sakydavo, kad ji yra „geras žmogus“. Vidutė galvojo, jog jos gerumas gyvūnams sugrįš jai pačiai: „Turi būti geras gyvūnams, tada tas gerumas sugrįš tau“ (žr. 3. Iš lauko užrašų). „Rožyte, tu šaunuolė, visai nesikeiti, aš pasenau, o ji tokia pati, mačiau ją nuo devynių metų, o dabar man keturiasdešimt“, pasakė moteris 2012 m. liepą sustojusi Pilies gatvėje nufotografuoti Vidutę su užsieniečiu. Jie buvo jau nueiną, palinkėjo Vidutei sėkmės, o Vidutė dar jai atsisveikindama pasakė, jog ji myli gamtą, o moteris pasakė, jog ir gamta ją myli, ir Vilnius.

Kartais Vidutė kalbėdavo apie senatvę ir mirtį:

Kaime daug ko [žmonių] jau nebėra, kai pagalvoji, kartais man tokia baimė apima, o kaip dar vis tik norisi [gyventi], visur taip gražu, o paskui nieko, to grožio nebematysi, baisu pasidaro, ką nors darau, negalvoju, užsimiršta, mintys labai sukasi, anksčiau negalvodavau visai... Kažkaip metai bėga... Jau šešiasdešimt septinti metai...⁴¹

Aš labai myliu gamtą, gal dėl to mane ir laiko.⁴²

Kažkas buvo Vidutei pasakęs, jog ji nemirs savo mirtimi. Vidutė vis pakartodavo: „Nenuklydau nuo kelio.“ Ji turėjo omenyje, kad nepradėjo gerti ir gyveno dorai. Gamta, ypač vasarą, užpildydavo jos vienatvę ir baimes. Ji visada norėjo atvažiuoti į Vilnių ir bendrauti su žmonėmis, sutikti savo vadinamuosius rėmėjus. 2018 m. Vidutė skundėsi, jog jau nebegirdi lakštingalų ir jų gražių dainų. Kitais metais ji nebegirdėjo gegučių. Gegutės turėjo pranešti, kiek Vidutei dar liko metų gyventi. Buvo likę tik dveji metai...

Išvados

Vidutės Gumbytės-Rožytės istorija atskleidžia kitokį santykį su materialia aplinka, žmonėmis ir Vilniumi nei įprasti, normalizuoti ir institucionalizuoti santykiai socialinėje erdvėje. Jį įvardinau transsocialumu, alternatyviu socialumu, kuris iš dalies priklauso nuo normatyvaus socialumo, bet daugeliu atvejų nuo jo nutolsta. Bandytas suprasti transsocialumą rėmėsi netradicine antropologine metodologija: ilgalaikio bendravimo su Vidute dokumentavimu, keliavimu kartu bei jos foto archyvo kūrimu. Vidutės istorija rodo, jog ji nelaukė savo gyvenimo „laisvė“ ar pasipriešinimu, tiesiog sakydavo: „aš kitokia“ ar toks jos likimas. Ji perėmė vilniečių jai sukurtą įvaizdį – jos, Rožytės, – Vilniaus legendos, puošiančios miestą, ir juo naudojosi paskutiniu savo gyvenimo dešimtmečiu. Kitaip nei daugumos menininkų, jos stiliaus atvejis buvo idiosinkratiškas,

⁴¹ Interviu su Vidute Gumbyte, 2015 m. birželio 17, Vilnius.

⁴² Interviu su Vidute Gumbyte, 2014 m. liepos 28, Vilnius.

neatspindintis globalių tendencijų, konceptualių istorinių, politinių ar kultūrinių įtakų. Jos stilius reprezentavo kelių dešimtmečių senumo Bolyvudo aprangos stilių per dėvėtų rūbų parduotuvių drabužių iš Vakarų šalių repertuarą.

Vilniečiai prisiminė Vidutę nuo jaunystės, nes ji Vilniaus gatvėmis vaikščiojo beveik penkis dešimtmečius. Atrodė, jog ji nesikeičia, kai žmonės ir miestas keitėsi Lietuvai atgavus nepriklausomybę. „Keičiasi Vilnius, bet Rožytė visada išliks tokia pati“, – pastebėdavo jos gerbėjai⁴³. Bet Vidutė keitėsi kartu su Vilniumi ir vilniečiais: nuo baltais rūbais dėvinčios jaunos moters, prašančios kapeikų paskambinti, ji tapo Vilniaus legenda remiama žmonių, kurie suteikė jai galimybę pirkti ir keisti rūbus bei aksesuarus vos ne kasdien, elegantiškai gerti kavą ar suvalgyti ledų keliose iš brangiausių Vilniaus Pilies gatvės kavinių. Ji fotografavosi su užsieniečiais ir Vilniaus įžymybėmis. Kartais ji buvo kviečiama į televizijos laidas. Vienoje televizijos laidoje 2014 m. Vidutei reikėjo pasakyti tik vieną frazę: „Mes skirtingi“. Jos gyvenimo būdas, kuris sovietmečiu buvo įvardijamas „parazitizmu“ ir kriminalizuojamas, tapo žavesio objektu visuomenėje, kuri vertino skirtingumą. Sovietmečiu Vidutė, prašydama pinigų, turėjo pagrįsti savo prašymą būtinybe paskambinti telefonu ar iškeisti pinigus. Posovietiniu laikotarpiu ji jau prašė pinigų kavos puodeliui ar maistui kavinėje, kartais padėti ar paaukoti. „Šaunuolė“, „neįsivaizduoju Vilniaus be Vidutės“, pasakydavo vilniečiai mums kalbant apie Vidutę. Vidutės „Aš kitokia“ jau buvo posovietinės visuomenės manifestas, kurį vilniečiai vertino. Rožytės-legendos įvaizdžio sukūrimas būtent pažymi šį Vilniaus istorinį laiką: vilniečių laisvėjimo, turtėjimo ir tolerancijos kitoniškumui metus nepriklausomoje Lietuvoje.

Neringa Klumbytė yra Majamio universiteto Antropologijos katedros profesorė, Havighursto Rusijos ir posovietinių studijų centro Lietuvos programos direktorė. Jos moksliniai interesai apima autoritarizmo, genocido, pasipriešinimo ir politinio dalyvavimo, istorinės atminties ir istorinio teisingumo studijas. Ji yra *Authoritarian Laughter: Political Humor and Soviet Dystopia in Lithuania* (2022) autorė, *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje* bendraautorė (2018), taip pat *Soviet Society in the Era of Late Socialism, 1964–1985* (2012) sudarytoja kartu su G. Sharafutdinova.

Adresas: Department of Anthropology, Miami University, 120 Upham Hall, 100 Bishop Cr., Oxford, OH 45215, USA.

El. paštas: klumbyn@miamioh.edu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1758-7023>

⁴³ Asmenybės: Ponia Rožė (Rožytė) 2010.

Literatūra

Asmenybės: Ponia Rožė (Rožytė). 2010. *Maištinga siela* 06 28. <http://sielamais-tinga.blogspot.com/2010/06/asmenybes-ponia-roze.html> [žiūrėta 2023 10 10].

Bakhtin, Mikhail. 1984. *Rabelais and His World*. Bloomington: Indiana University Press.

Barysas, Žygimantas. 2016. Legendinė Vilniaus Rožytė: „Mėgstu būti šalia tu, kuriems patinku“, *15min.lt* 11 05. <https://www.15min.lt/zmones/naujiena/lietuva/legendine-vilniaus-rozyte-megstu-buti-salia-tu-kuriems-patin-ku-1050-707289> [žiūrėta 2023 10 10].

Biehl, João. 2005. *Vita: Life in a Zone of Social Abandonment*. Berkeley: University of California Press.

Bremner, Robert H. 1994. *Giving: Charity and Philanthropy in History*. New Brunswick, London: Transaction Publishers.

Crapanzano, Vincent. 1980. *Tuhami: Portrait of a Moroccan*. Chicago: University of Chicago Press.

Creed, Gerald W. 2011. *Masquerade and Postsocialism: Ritual and Cultural Dispossession in Bulgaria*. Bloomington: Indiana University Press.

DeWalt, Kathleen M.; DeWalt, Billie R.; Wayland, Coral B. 2000. Participant Observation, R. H. Bernard (ed.). *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*: 259–299. Walnut Creek: Altamira Press.

Dumalakas, Arūnas. 2021. Paslaptingosios Vilniaus žvaigždės Rožytės gyvenimas iš arti: meilė scenai ir gyvenimas skurde, *Sostinė, Lietuvos rytas* 09 12. <https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/likimai/2021/09/12/news/paslaptingosios-vilniaus-zvaigzdes-rozytes-gyvenimas-is-arti-meile-scenai-ir-gyvenimas-skurde-20714729> [žiūrėta 2023 10 10].

Gimževskienė, Karolina. 2018. Raganos ir burtininkai lietuvių mitologinėse sakmėse ir jų atitikmenys rusų ir anglų kalbose, *Vertimo studijos* 11: 15–30.

Grassi, Stefano. 2015. *Vilnius & Trakai* 10 22. <https://medium.com/@revok/vilnius-trakai-3fdcd50edb2f> [žiūrėta 2023 10 20].

Ingold, Tim; Vergunst, Jo Lee. 2016[2008]a. Introduction, T. Ingold, J. L. Vergunst (eds). *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*: 1–20. London: Routledge.

Ingold, Tim; Vergunst, Jo Lee (eds). 2016[2008]b. *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. London: Routledge.

Judakova, Oksana. 2022. Autsaiderių menas: jo istorija, raida ir vieta dabartiniame mene, *Būdas* 5(206): 52–67.

Klumbytė, Neringa. 2012. Soviet Ethical Citizenship: Morality, the State, and Laughter in Late Soviet Lithuania, N. Klumbytė, G. Sharafutdinova (eds). *Soviet Society in the Era of Late Socialism, 1964–1985*: 91–116. Lanham: Lexington Books.

Klumbytė, Neringa. 2014. Of Power and Laughter: Carnavalesque Politics, and Moral Citizenship in Lithuania, *American Ethnologist* 41(3): 473–490.

Klumbytė, Neringa. 2022. Goddess in Disguise: Transsociality and the Aesthetics of Living, *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 12 (2): 544–564.

Kocai, Elena. 2006. Benamystė kaip socialinis reiškiny, *Filosofija. Sociologija* 2: 53–62.

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. 1961 09 01. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.20465?jfwid=-fxdp782c> [žiūrėta 2023 11 29].

Lu, Hanchao. 2005. *Street Criers: A Cultural History of Chinese Beggars*. Stanford: Stanford University Press.

„Mados infekcija“ – garsioji ponja Roželė. 2010. *delfi.lt* 03 08. <https://www.delfi.lt/gyvenimas/archive/mados-infekcija-garsioji-ponja-rozele-ivertink-stiliu.d?id=29553663> [žiūrėta 2023 10 10].

Margolis, Abby. 2008. Subversity Accommodations: Doing Homeless in Tokyo's Ueno Park, A. L. Beier, P. Ocobock (eds). *Cast Out: Vagrancy and Homelessness in Global and Historical Perspective*: 351–372. Athens: Ohio University Press.

Praspaliauskienė, Rima. 2000. *Nerekalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*. Vilnius: Žara.

Rožė. 2007–2008 metai, *Urban Spirit* [žiūrėta apie 2016; nebeprieinama].

Rožė, rožytė, roželė... 2008. *alfa.lt* 07 09. <https://www.alfa.lt/straipsnis/189332/roze-rozyte-rozele/> [žiūrėta 2023 10 10].

Schak, David C. 1988. *A Chinese Beggars' Den: Poverty and Mobility in an Underclass Community*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Shostak, Marjorie. 1981. *Nisa: The Life and Words of a !Kung Woman*. Cambridge, MA, Massachusetts: Harvard University Press.

Traukinio konduktorius Eugenijus atskleidė negirdėtų detalių apie Rožytę: kas buvo ši ryški moteris? 2021. *Žmonės.lt* 09 08. <https://zmones.15min.lt/naujiena/traukinio-konduktorius-eugenijus-atskleide-negirdetu-detaliu-apie-rozyte-kas-buvo-si-ryski-moteris-gjQGOokMQYn> [žiūrėta 2023 10 10].

Vėlius Norbertas. 1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: laimės, laumės, aitoarai, kaukai, raganos burtininkai, vilktakiai*. Vilnius: Vaga.

Vilniaus Rožytė. <https://www.facebook.com/vilniausrozyte/> [žiūrėta 2023 10 20].

Vosyliūtė, Anelė. 2002. Varguomenė: būtis ir egzistenciniai išgyvenimai, *Filosofija. Sociologija* 4: 23–30.

Wilson, Eric. 2012. Anna Piaggi, Fashion Editor with a Keen Eye for Trends, Dies at 81, *New York Times* 08 07. <https://www.nytimes.com/2012/08/09/fashion/anna-piaggi-italian-fashion-editor-dies-at-81.html> [žiūrėta 2023 10 20].

Rožytė as a Vilnius Legend: Freedom, Fashion Aesthetics, and Secrecy in Vidutė Gumbytė's Vilnius Story

Neringa Klumbytė

Summary

As part of the celebrations of the 700th anniversary of Vilnius, the Lithuanian History Museum considered an unusual entry for the exhibition 'I am from Vilnius', which focused on famous 21st-century women of Vilnius. This was Vidutė Gumbytė (1949–2021), better known as Rožytė (Rosie), who for almost five decades strolled around the streets of Vilnius stopping passers-by to ask for money. In Soviet times she asked for coins to make a telephone call. In post-Soviet times, in the last decades of her life, she asked passers-by to buy her a cup of coffee or an ice cream, or just to help her. Begging was against the law in Soviet times, and it was disapproved of in post-Soviet times. However, Vidutė was largely able to escape the attention of the state or religious authorities and representatives of charities. In the evenings she returned to her home in the village of Pūstakiemis, where she lived with over a dozen cats and several dogs. Her home was full of bags with clothing from second-hand shops. There were so many clothes that she could not enter the rooms, and slept on a bench beside the front door. Her fame in Vilnius came primarily from her eccentric style, which earned her the status of a 'fashion icon', as some Vilnius residents liked to call her.

I argue that Vilnius residents were fascinated by her freedom from social norms, her unusual sense of fashion, and the privacy that surrounded her persona. Residents of Vilnius called her brave and free for living 'otherwise'. Her style was recognised by designers as 'the main Lithuanian fashion phenomenon' (A. Pogrebnojus). She was 'needed for the city. She ma[de] the centre more lively and colourful' (M. Petruškevičius). Some journalists compared her to the Italian fashion legend Anna Piaggi. However, Vidutė's style was not conceptual or historical, it did not refer to global fashion trends. Because of her appearance and her unusual lifestyle, she was also considered to have special powers.

In this article I discuss the material that I collected over ten years. While anthropology's main question is 'what it means to be a human being', in my case I was unable to reach any understanding using the usual anthropological research strategies such as participant observation or interviews. Rather, I had to develop a new methodology for studying an idiosyncratic case. I strolled the streets together with Vidutė, I interacted with her in multiple locations, I spent time with her neighbours, and I assembled a collection of photographs of her. To understand Vilnius residents' opinions about Vidutė, I used fieldnote observations, recorded

the reactions of passers-by, and explored 'Vilniaus Rožytė' Facebook commentaries, media and blog data.

Vidutė adopted her Vilnius persona partly from Vilnius residents, who named her 'Rožytė' (Rosie) due to the prominence of the colour red in her attire. For Vidutė herself, the city was a social space in which to perform her artistic role of Rožytė, and to make Vilnius more beautiful. She perceived her role as her destiny, not as a choice. She shunned people who reprimanded, offended, or even physically assaulted her, and enjoyed interactions with many 'good people': waiters in cafes, regular supporters, and well-known people in Vilnius. In order to conceptualise her lifestyle, I used the term 'transsociality', introduced in my article 'Goddess in Disguise: Transsociality and the Aesthetics of Living' (Klumbytė 2022). 'Transsociality' is an alternative relational matrix that overlaps, but also transcends, normative sociality; it reveals a different relationality from normative sociality, and questions the boundaries of the social itself (Klumbytė 2022).

The Soviet Union collapsed, people's lives changed, and their 'Rožytė' seemed to stroll the Vilnius streets year after year in the same way. However, Vidutė changed together with Vilnius and its residents: from being a young woman dressed in white clothes asking for coins, to being a 'Vilnius fashion icon' who bought clothes almost every day, drank coffee elegantly or ate ice-cream in some of the most expensive restaurants of Vilnius, or had her photograph taken with foreigners and well-known people. Her lifestyle, which was criminalised in Soviet times, became an object of fascination for Vilnius residents who accepted or tolerated otherness. Her statement 'I am different' was a manifesto of post-Soviet Vilnius, increasingly defined by difference, unlike in Soviet times. Thus, her story as a Vilnius legend is also the story of a city that became freer, wealthier, and more tolerant of otherness in post-Soviet times.